

แวนบนเส้นตาย

เขื่อนสาละวิน ภัยคุกคามต่อชุมชนก้ำน้ำในพม่า รายงานขององค์กรเยาวชนก้ำน้ำชาวมอญ

สารบัญ

บทสรุป	ก
บทที่ 1 เกริ่นนำและความเป็นมา.....	1
วิธีวิทยา	2
ข้อมูลเกี่ยวกับชาวมอญ	3
พัฒนาการในปัจจุบันของรัฐมอญ	4
บทที่ 2 ภูมิศาสตร์และอุทกวิทยาของแม่น้ำสาละวิน	7
แม่น้ำสาละวิน	7
ปากแม่น้ำ ระบบนิเวศที่เป็นเอกลักษณ์	8
ลำน้ำสาขาที่สำคัญของแม่น้ำสาละวินด้านซ้ายน้ำ	9
แม่น้ำอัตตะหะรัน	9
แม่น้ำจาย	9
เกาะที่ปากแม่น้ำสาละวิน	10
สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เกาะบอนลอง	10
ภาพถ่ายดาวเทียมของปากแม่น้ำสาละวิน	12
แม่น้ำสาละวินด้านซ้ายน้ำ เมื่อน้ำจืดพบน้ำเค็ม	12
อุทกวิทยาของแม่น้ำสาละวินตอนล่าง	13
น้ำขึ้นลง	13
แม่น้ำสาละวินด้านซ้ายน้ำ ที่ซึ่งน้ำจืดบรรจบกับน้ำเค็ม	13
ชุมชนซ้ายน้ำ	14
สมดุลอันบอบบาง	15
บทที่ 3 ผลกระทบของเขื่อนขนาดใหญ่ต่อท้ายน้ำ	17
การไหลของน้ำ	17
ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญของเขื่อน	18
คุณภาพน้ำ	19
ตะกอนลดลง	20
การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง	20
การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ	20

บทที่ 4 ชีวิตด้านกายน้ำและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น.....	21
การใช้น้ำของครัวเรือน	22
สระน้ำของชุมชน	23
เกษตรกรรม	23
การใช้คลองชลประทาน	24
การทำนาแบบธรรมชาติ	24
พืชป่าช่วยให้เกิดเกษตรพึ่งตนเอง	28
การปลูกผักและการดูแลไม้ผล	29
การทำปุ๋ยสัตว์และเลี้ยงสัตว์ชนิดอื่น	30
ประมง	33
ประเภทของปลาและแบบแผนการอพยพ	34
การสูญเสียอาชีพและการอพยพ	37
บทที่ 5 ปราศจากข้อมูล	39
ความเสี่ยงด้านสุขภาพ	40
ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการเตือนโลก	41
ข้อกังวลด้านความปลอดภัย	42
การขาดการประเมินผลและข้อมูลเกี่ยวกับความเสียหายที่จะมีต่อวิถีชีวิต	43
บทที่ 6 สรุป	45
ตารางแสดงประชากรและที่ตั้ง	48
รายละเอียดการสัมภาษณ์เพื่อจัดทำรายงาน	54

บทสรุป

สาละวินเป็นแม่น้ำสายยาวที่สุดในเอเชียอาคเนย์ที่ยังไหลอย่างเสรี และเป็นหนึ่งในแม่น้ำสำคัญที่สุดของพม่า ประชาชนกว่าครึ่งล้านอาศัยอยู่บริเวณที่แม่น้ำบรรจบกับทะเลอันดามัน แม่น้ำสาละวินเป็นวิถีชีวิตที่สัมพันธ์พึ่งพากับการไหลตามฤดูกาลและน้ำขึ้นลงในแต่ละวัน แต่รัฐบาลเผด็จการทหารพมายังคงเดินหน้าร่วมมือกับนักลงทุนจากไทยและจีนในการสร้างเขื่อน โดยไม่มีการแจ้งข้อมูลให้กับชุมชนท้ายน้ำ ทั้งไม่มีการปรึกษาหารือแผนการสร้างเขื่อนหรือผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น แม้ว่าโครงการนี้อาจส่งผลให้ชีวิตพวกเขาต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างถาวร

รายงานฉบับนี้บรรยายถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์และนิเวศที่โดดเด่นของปากแม่น้ำหรือชะวากทะเล (estuary) ซึ่งเป็นจุดบรรจบของน้ำเค็มกับน้ำจืด และเป็นจุดที่แม่น้ำสาละวินและแม่น้ำสาขาอีกสองสายหลักหลากท่วมไปไกลถึง 75 กิโลเมตรเข้าไปในแผ่นดินเกาะแก่งจำนวนมากซึ่งบางส่วนปรากฏในบางฤดูกาล และบางส่วนเป็นที่เคราพัสการะของชาวบ้าน เป็นพื้นที่ซึ่งอุดมด้วยแร่ธาตุที่ถูกพัดพามาตามกระแสสาละวินในแต่ละปี การผสมผสานอย่างพอควรของน้ำจืดและน้ำเค็มเนื่องจากการไหลตามฤดูกาลของแม่น้ำและการขึ้นลงของระดับน้ำ เป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตในแต่ละวัน ชาวบ้านนำน้ำจืดไปใช้ในช่วงน้ำขึ้น โดยนำไปเก็บในสระน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคของชุมชนและครัวเรือน และมีการจัดทำระบบคลองชลประทานเพื่อนำน้ำจืดไปใช้ และป้องกันไม่ให้พืชผลได้รับความเสียหายจากน้ำเค็ม ลักษณะดังกล่าวช่วยให้หมู่บ้านต่าง ๆ พึ่งตนเองได้ และสามารถผลิตอาหารให้กับเมืองหลวงของรัฐมอญ และอีกห้าหัวเมืองที่ปากแม่น้ำสาละวิน

น้ำที่ไหลตามฤดูกาลช่วยเพิ่มปริมาณน้ำและความอุดมสมบูรณ์ให้กับท้องทุ่ง ช่วยให้เกิดการอพยพของพันธุ์ปลาที่อาศัยน้ำที่หลากมาเป็นแหล่งวางไข่ ก่อนจะกลับเข้าไปสู่ทะเล ชาวประมงศึกษาแบบแผนการอพยพของสิ่งมีชีวิตเพื่อประโยชน์ด้านการทำประมง และสามารถจับปลามาทำปลาร้า ซึ่งเป็นส่วนประกอบหลักของอาหารมอญ นอกจากนี้พวกเขายังใช้พืชพรรณตามธรรมชาติที่ขึ้นอยู่ในบริเวณที่มีน้ำกร่อยและน้ำจืดของปากแม่น้ำเพื่อเป็นทั้งอาหารและยารักษาโรคด้วย

จากการศึกษาผลกระทบทำนน้ำในพื้นที่อื่นทั่วโลกพบว่า หากมีการสร้างเขื่อนขึ้นมาจริงจะส่งผลกระทบต่อชีวิตของประชาชนกว่าครึ่งล้าน ผลกระทบเหล่านี้ประกอบด้วย การเปลี่ยนแปลงกระแสการไหลของน้ำ ซึ่งส่งผลให้น้ำเค็มแพร่เข้าไปในอัตราที่น่าเนิ่นยั้งผืนดิน ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของคุณภาพน้ำ ความเค็มหรือการหลากตามฤดูกาล ซึ่งอาจเป็นเหตุให้แหล่งน้ำที่มีอยู่เดิมไม่สามารถใช้ดื่มได้ และส่งผลกระทบต่อพืชผลทางการเกษตร การเพิ่มขึ้นของระดับน้ำอย่างฉับพลันและไม่เป็นธรรมชาติ จะเร่งการกัดเซาะพื้นดิน ทำลายเกาะแก่ง และเป็นเหตุให้แม่น้ำอาจสร้างอันตรายต่อชุมชนท้องถิ่นได้ นอกจากนี้การลดลงของตะกอนด้านท้ายน้ำจะสร้างผลกระทบต่อเกษตรกรรม การลดลงของจำนวนสัตว์น้ำเนื่องจากแบบแผนการอพยพที่ถูกรบกวน จะส่งผลกระทบต่อแหล่งโปรตีนของอาหารในท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งต่อแม่น้ำย่อมทำลายความสมดุลที่หล่อเลี้ยงชุมชนมาหลายชั่วคน และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนพึ่งตนเองกับสิ่งแวดล้อม สุดท้ายโครงการเขื่อนยังตั้งอยู่บนรอยเลื่อนที่มีพลัง ซึ่งหากเขื่อนแตกจะทำให้เกิดหายนะใหญ่หลวง

แม้จะมีข้อกังวลและปัญหาที่อาจเกิดขึ้น แต่ที่ผ่านมาไม่มีการแจ้งข้อมูลให้กับชาวบ้านที่ท้ายน้ำได้ทราบถึงโครงการ แม้ว่าอนาคตของพวกเขาจะแขวนอยู่บนเส้นด้าย การกดขี่เสรีภาพสื่อและการจับกุม การทุบตีและวิสามัญฆาตกรรมบุคคลที่ทำลายต่อรัฐบาลพม่า เป็นเหตุให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงข้อมูล และไม่สามารถตั้งคำถามกับโครงการเหล่านี้ได้ แต่โครงการเขื่อนใด ๆ จะต้องคำนึงถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมที่จะมีต่อผู้ซึ่งอยู่ท้ายน้ำ และที่สำคัญ ต้องขอฉันทานุมัติจากพวกเขาโดยมีการแจ้งข้อมูลให้ทราบอย่างถี่ถ้วน แต่การปฏิบัติเช่นนี้ย่อมไม่อาจเกิดขึ้นได้ภายใต้ระบอบเผด็จการทหารในพม่า ดังนั้นองค์กรเยาวชนชนก้าวหน้าชาวมอญจึงขอเรียกร้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องยุติการลงทุนและหยุดยั้งโครงการเขื่อนสาละวิน

Photo: MI

บทที่ 1

เกริ่นนำและความเป็นมา

รายงานฉบับนี้นำเสนอภาพวิถีชีวิตของผู้คนในห้าหัวเมืองที่ปากแม่น้ำสาละวิน ในรัฐมอญ ประเทศพม่า และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อพวกเขาเนื่องจากโครงการสร้างเขื่อนตอนเหนือของลำน้ำ การพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำทางตอนบนของแม่น้ำสาละวินจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะต่อชุมชนชาวมอญที่อาศัยอยู่ท้ายน้ำ อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมายังไม่มีการแจ้งให้ชุมชนเหล่านี้ทราบถึงข้อมูลและแผนการ รวมทั้งผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อน

นอกเหนือจากโครงการสร้างเขื่อน 13 แห่งที่มีแผนก่อสร้างตอนเหนือลำน้ำในประเทศจีน รัฐบาลทหารพม่าและรัฐบาลไทยได้ลงนามความตกลงหลายฉบับเพื่อการพัฒนาเขื่อนจำนวน 4 เขื่อนในแม่น้ำสาละวินในพม่า จุดที่สร้างเขื่อนท่าชาวอยู่ในรัฐฉาน เขื่อนเว่ยจี ฮั้ตจีและตากวินอยู่ในรัฐกะเหรี่ยง เขื่อนเหล่านี้จะมีกำลังผลิตรวมกันประมาณ 15,000-20,000 เมกะวัตต์ หรือคิดเป็นกว่า 10 เท่าของปริมาณความต้องการไฟฟ้าทั้งหมดของพม่าในปัจจุบัน ตามแผนการจะมีการขายไฟฟ้าเหล่านี้ให้กับประเทศไทย โดยเชื่อมต่อกับโครงข่ายสายส่งอาเซียน (ASEAN Power Grid) รัฐบาลจีนและไทย รวมทั้งบริษัทเอดิเอ็กซ์ของไทยและบริษัทซีโนไฮโดรและเกหัวป่าของจีน ต่างลงนาม

ในความตกลงเพื่อลงทุนในการพัฒนาเขื่อน¹

แม้ว่าชุมชนที่อาจได้รับผลกระทบหลายแห่งได้นำเสนอผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากโครงการเขื่อนเหล่านี้ที่มีต่อชุมชนด้านเหนือแล้ว องค์กรเยาวชนก้าวหน้าชาวมอญตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องศึกษาสถานการณ์และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับชุมชนท้ายน้ำด้วย รายงานฉบับนี้เน้นที่สภาพการดำรงชีวิต อาชีพและวิถีชีวิตของประชาชนที่ต้องพึ่งพากับแม่น้ำสาละวินในบริเวณปากแม่น้ำมาหลายชั่วคน เป็นการศึกษาถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นต่อแม่น้ำสาละวิน โดยเฉพาะผลกระทบต่อวงจรมลพิษ คุณภาพน้ำที่เสื่อมโทรมลง และการเปลี่ยนแปลงของตะกอนที่ไหลสู่ท้ายน้ำ รายงานฉบับนี้เป็นการศึกษาเบื้องต้น และควรมีการศึกษาโดยละเอียดต่อไป

รายงานฉบับนี้มุ่งให้ความรู้กับผู้ที่พยายามหยุดยั้งการพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำขนาดใหญ่ที่ทำลายล้างในพม่า และสร้างจิตสำนึกถึงแม่แบบการพัฒนาที่เหมาะสมและมีผลกระทบน้อย ซึ่งจะช่วยยกระดับมาตรฐานการครองชีพของชุมชนท้ายน้ำ จุดเน้นและความหวังของเราคือการสร้างความเข้าใจต่อชีวิตและความเป็นอยู่ในตอนท้ายน้ำของแม่น้ำสาละวิน และกระตุ้นให้ชุมชนนานาชาติสนับสนุนการรณรงค์เพื่อหยุดยั้งการสร้างเขื่อนในแม่น้ำสาละวิน ในเวลาเดียวกันเราหวังว่าสื่อฉบับนี้จะให้ข้อมูลต่อชุมชนท้ายน้ำให้ตระหนักถึงผลกระทบจากเขื่อนด้วย

วิธีวิทยา

คณะผู้วิจัยจากองค์กรเยาวชนก้าวหน้าชาวมอญเดินทางไปยังรัฐมอญและกะเหรี่ยงในระหว่างปี 2548 และ 2549 เพื่อสำรวจหัวเหมือง 5 แห่งในบริเวณปากแม่น้ำสาละวิน ทางคณะได้สำรวจพื้นที่มากกว่า 100 หมู่บ้าน ซึ่งพื้พ่น้ำจัดจากแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขาหลักอีกสองสายเพื่อการเกษตรและครัวเรือน ทางคณะฯ สามารถสัมภาษณ์ชาวบ้านกว่า 30 คนอย่างละเอียดทั้งที่เป็นชาวนา ชาวประมง แม่ พ่อค้าแม่ขาย

¹ โปรดดู "การสร้างเขื่อนภายใต้รัฐบาลทหารพม่า: ประสบการณ์จากโครงการพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำในรัฐคะเรนนีจากน้ำตกลอปิตะถึงแม่น้ำสาละวิน" (*Dammed by Burma's Generals: The Karenni Experience with Hydropower Development from Lawpita to the Salween*) กลุ่มวิจัยด้านการพัฒนาของคะเรนนี (Karenni Development Research Group: KDRG) 2549 สำหรับข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับโครงการเขื่อน โปรดดู www.salweenwatch.org

เจ้าหน้าที่อนามัย และผู้นำชุมชน การสัมภาษณ์เน้นในเรื่องอาชีพ ประสบการณ์ ปัญหา และ วัฒนธรรมที่สืบเนื่องกับแม่น้ำสาละวิน

ข้อมูลเกี่ยวกับชาวมอญ

ชาวมอญสืบเชื้อสายมาจากชาวเขมรโดยเริ่มต้นอพยพมาจากประเทศกองโกเลีย สู่มพม่าในระหว่าง 2,500-1,500 ปีก่อนคริสตกาล² พวกเขาได้ตั้งรกรากในบางส่วนของไทย และบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำตะนาวศรีและอิระวดีในพม่า ชาวมอญเป็นเกษตรกร และตั้งรกรากอยู่ตามแม่น้ำและสามเหลี่ยมปากแม่น้ำอันอุดมสมบูรณ์หลายชั่วคน ชาวมอญยังเป็นคนกลุ่มแรกที่น่าพุทธศาสนานิกายเถรวาทมาสู่มพม่า

ในช่วงก่อนศตวรรษที่ 14 อาณาจักรของชาวมอญหลายอาณาจักรได้แผ่อิทธิพล จากลุ่มน้ำอิระวดีไปไกลจนถึงกัมพูชา ภายหลังจากล่มสลายของราชวงศ์พุกามที่มีชื่อเสียง ราชวงศ์มอญได้ปกครองด้านใต้ของพม่าตั้งแต่ปีค.ศ. 1287-1539 โดยมีช่วงที่ฟื้นฟูระยะสั้น ระหว่างปี 1550-1553 ราชอาณาจักรมอญแห่งสุดท้ายได้แก่ หงสาวดี ซึ่งปกครองตั้งแต่ ปี 1740-1757 หลังจากนั้นกษัตริย์พม่าก็ผนวกอาณาจักรมอญเข้ากับอาณาจักรของตน มีการประหารชาวมอญหลายพันคน และเผาทำลายคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์และวัดวาอาราม จำนวนมาก ชาวมอญหลายพันคนอพยพหลบภัยเข้าสู่สยามเพื่อความปลอดภัย จากนั้นมา ชาวมอญก็กลายเป็นประชาชนที่ไม่มีประเทศของตนเอง³

หลังจากที่ชาวมพม่าถูกอังกฤษปกครองกว่า 100 ปี พวกเขาได้รับอิสรภาพเมื่อปี 1947 ในช่วงเวลานั้น ผู้นำชาวมอญเรียกร้องสิทธิทางชาติพันธุ์ ซึ่งรวมทั้งสิทธิที่จะอนุรักษ์ วัฒนธรรมและวัฒนธรรมของชาวมอญ และจัดตั้งสภาชาวมอญเพื่อประชาชนมอญ แต่ คำขอเหล่านี้ก็ถูกปฏิเสธ และรัฐบาลประชาธิปไตยชุดใหม่ของพม่าก็ปราบปรามกิจกรรม การเมืองของชาวมอญ มีการเช่นฆ่าสังหาร จับกุมคุมขังผู้นำมอญและเผาหมู่บ้าน ส่งผลให้ ชาวมอญถูกขับออกจากรัฐขึ้นต่อผู้เช่นเดียวกับชนชาติพันธุ์กลุ่มอื่นในพม่า ในระยะแรก เป็นการนำโดยแนวร่วมประชาชนชาวมอญ (Mon People's Front: MPF) และในเวลาต่อมา อยู่ใต้การนำของพรรครัฐมอญใหม่ (New Mon State Party: NMSP) พรรครัฐมอญใหม่ สามารถบรรลุข้อตกลงหยุดยิงกับรัฐบาลทหารพม่า ซึ่งในขณะนั้นเรียกตนเองว่าสภาเพื่อ

² The Mon, a people without a country, Mon Unity League, 1997

³ อ้างแล้ว

การฟื้นฟูกฎหมายและระเบียบแห่งรัฐ (หรือ SLORC) ในปี 1995 แม้จะมีข้อตกลงดังกล่าว รัฐบาลทหารพม่าก็ยังสร้างแรงกดดันและรบกวนกิจกรรมทางการเมืองของพรรครัฐมอญใหม่อย่างต่อเนื่อง การละเมิดสิทธิมนุษยชนไม่ว่าจะเป็นการบังคับใช้แรงงาน การบังคับเป็นลูกหาบ การข่มขืน การรีดไถ การเวนคืนที่ดินโดยไม่จ่ายค่าชดเชย วิสามัญฆาตกรรม และการจับกุมโดยไม่มี การไต่สวนยังดำเนินต่อไปในรัฐแห่งนี้

พัฒนาการในปัจจุบันของรัฐมอญ

ประชากรในรัฐมอญมีอยู่ประมาณ 2.5 ล้านคน ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรทำนาข้าว ทำสวนยางและสวนผลไม้ ปลุกผักตามที่ดินซึ่งอุดมสมบูรณ์เนื่องจากเป็นลุ่มน้ำ ประมง ก็เป็นอาชีพสำคัญอย่างหนึ่งเนื่องจากรัฐมอญมีอาณาเขตติดกับทะเลและได้รับประโยชน์จากแม่น้ำสายหลักทั้งสามสาย อันได้แก่ สาละวิน ฉาย และอิทธิวัน เนื่องจากเศรษฐกิจของรัฐมอญพึ่งพากับเกษตรกรรมอย่างมาก ที่ดินจึงมีความสำคัญต่อความอยู่รอดและสวัสดิภาพของชาวมอญ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลทหารกลับแย่งชิงทรัพยากรที่สำคัญเช่นนี้ไป โดยการบังคับเวนคืนทรัพย์สิน

การศึกษาอย่างละเอียดถึงการเวนคืนที่ดินในรัฐมอญทำให้พบว่าระหว่างปี 1998-2002 พื้นที่เรือกสวนไร่นากว่า 20,000 ไร่ ได้ถูกยึดครองโดยกองทัพพม่า โดยที่เจ้าของที่ดินไม่ได้รับค่าชดเชยอย่างเต็มที่สำหรับที่ดินซึ่งสูญเสียไป⁴ การเวนคืนนาข้าวและสวนผลไม้ ส่วนมากและสวนยางยังเกิดขึ้นโดยเป็นภัยคุกคามอย่างสำคัญต่อวิถีชีวิตในรัฐมอญในปัจจุบัน

นอกจากการเวนคืนที่ดินแล้ว การบังคับใช้แรงงานและการรีดไถทำให้ชาวบ้านไม่สามารถทำกินในที่ดินของตน มีการบังคับเอาพืชผลที่ผลิตได้ไป การเก็บภาษีในอัตราค่อนข้างสูงกับชาวประมง และการบังคับใช้เรือชาวบ้านโดยหน่วยทหารในท้องถิ่นของรัฐบาลทหารพม่า (สภาเพื่อการพัฒนาและสันติภาพแห่งรัฐ) สร้างภัยคุกคามต่ออาชีพของพวกเขา รัฐบาลทหารยังคุกคามวิถีชีวิตและศักดิ์ศรีของมนุษย์ ทั้งนี้จากการเก็บข้อมูลแสดงให้เห็นว่ามีการเกณฑ์ผู้หญิงเพื่อเป็น “นางบำเรอของทหารพม่า” และทหารพม่ายัง

⁴ No Land to Farm, Human Rights Foundation of Monland, 2003

ก่ออาชญากรรมทางเพศ โดยเป็นส่วนหนึ่งของรายงานที่มีมาจากในรัฐมอญ⁵

ความเชื่อมโยงด้านสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นอยู่ตลอดมาในรัฐมอญ ยกตัวอย่างเช่น รัฐบาลทหารร่วมมือกับบริษัทเพื่อตัดไม้ทำลายป่า ทำเป็นที่ปลูกสวนปาล์มในพื้นที่หลายพันไร่ในเขตตะนาวศรี ทั้งยังคาดว่าจะมีการลงนามความตกลงเพื่อทำเกษตรพันธสัญญา (Contract Farming) ระหว่างรัฐบาลทหารพม่ากับบริษัทของไทยในรัฐมอญ ด้วยการตัดไม้ก็เป็นปัญหาใหญ่อย่างหนึ่ง ความเชื่อมโยงทางสิ่งแวดล้อมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทำให้ขาดทางเลือกด้านอาชีพและประสบความยากลำบากในการอยู่รอด

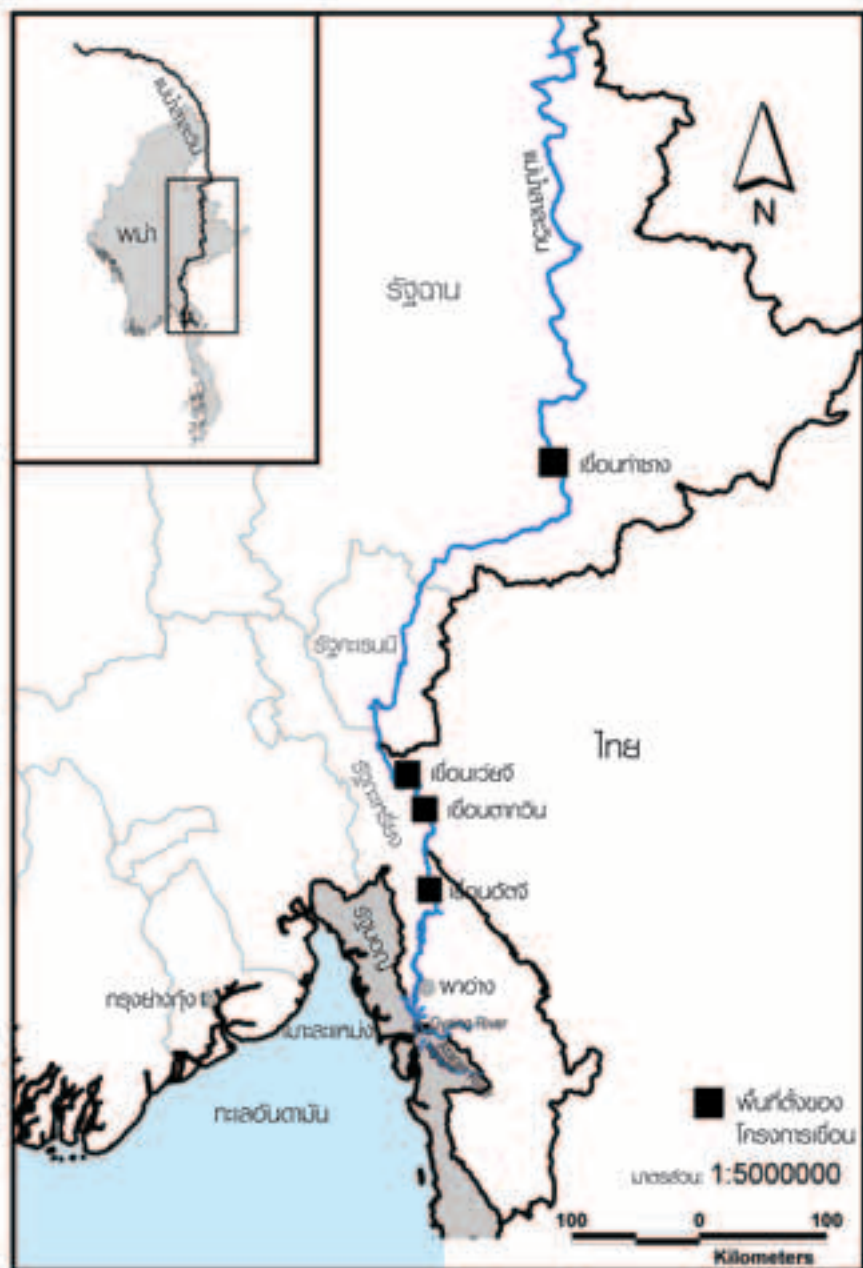
ระบบการศึกษาในพม่าก็เสื่อมลง ค่าเล่าเรียนมีราคาแพงเกินกว่าที่ชาวบ้านจะส่งเสียได้ นักเรียนมัธยมในโรงเรียนประจำแต่ละคนต้องใช้จ่ายเงินอย่างน้อย 1 ล้านจ๊าดต่อปี ซึ่งเป็นต้นทุนที่สูงสำหรับคนทั่วไป โดยมีมูลค่ามากกว่ารายได้ทั้งปีของบางครอบครัวด้วยซ้ำไป

เยาวชนและผู้ใหญ่จำนวนมากออกจากหมู่บ้านเพื่อหางานทำในประเทศเพื่อนบ้านอย่างเช่น ไทย มาเลเซียและสิงคโปร์ เนื่องจากพวกเขาไม่สามารถทนทานต่อสภาพการณ์ที่กดขี่และน่าสมเพชในประเทศตน และพยายามยกระดับมาตรฐานการครองชีพด้วยการไปทำงานที่อื่น

---

⁵ โปรดดู *Catwalk to the Barracks: Conscripted women for sexual slavery and other practices of sexual violence by troops of the Burmese military regime in Mon areas*, WCRP and HURFOM, 2005 สำหรับข้อมูลเพิ่มเติม โปรดดู www.rehmonnya.org

แม่น้ำสาละวินและพื้นที่โครงการเขื่อนในพม่า

บทที่ 2

ภูมิศาสตร์และอุทกวิทยาของแม่น้ำสาละวิน

แม่น้ำสาละวิน

ในแง่ของความหลากหลายทางชีวภาพ แม่น้ำสาละวินตอนบนในประเทศจีน เป็นธรรมชาติในเขตอบอุ่นซึ่งอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งในโลก ทั้งนี้ตามความเห็นขององค์การยูเนสโก⁶ รัฐบาลไทยเองก็ประกาศให้ป่าส่วนหนึ่งตามแม่น้ำสาละวินบริเวณพรมแดนไทย-พม่าให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำนานาชาติที่สำคัญเมื่อปี 2543⁷ ถือได้ว่าสาละวินเป็นระบบแม่น้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งในพม่า เป็นแม่น้ำสายยาวที่ยังไหลอย่างเสรีหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนหลายแสนคนริมสองฟากฝั่ง และที่ปากแม่น้ำ ซึ่งเป็นจุดที่แม่น้ำมีขนาดกว้างและบรรจบกับทะเลอันดามันในอ่าวมะละเกาะที่เมืองมะละแหม่ง เมืองหลวงของรัฐมอญ บริเวณนี้แม่น้ำมีลักษณะขึ้นลงและชาวประมงในท้องถิ่นบอกว่าเป็นจุดรวมของปลาหลายร้อยชนิดที่อพยพระหว่างแม่น้ำสาละวินกับลำน้ำสาขา ป่าชายเลน และพืชซึ่งขึ้นอยู่สองฟากฝั่งแม่น้ำเป็นเกราะป้องกันพายุที่โหมกระหน่ำตามธรรมชาติ คลื่นที่เกิดจากน้ำขึ้นลง และการกัดเซาะชายฝั่ง ทั้งยังเป็นแหล่งอาศัยพิเศษสำหรับปลาและสัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ สาละวินในสวนทำynnน้ำเป็นระบบนิเวศปากแม่น้ำอันอุดมสมบูรณ์

⁶ เขื่อนสาละวิน โศกนาฏกรรมสองแผ่นดิน (2546) (*The Salween Under Threat: Damming the Longest Free River in Southeast Asia, Salween Watch*) เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สาละวินวอชต์ และศูนย์ศึกษาพัฒนาสังคม

⁷ ฝั่งอ่าว

ปากแม่น้ำ ระบบนิเวศที่เป็นเอกลักษณ์

ปากแม่น้ำ

- เป็นที่ซึ่งน้ำจืดบรรจบและผสมกับน้ำเค็มจากมหาสมุทร
- เป็นระบบนิเวศซึ่งมีคุณสมบัติทางชีววิทยาหลากหลายที่สุดประเภทหนึ่งในโลก
- เป็นแหล่งของสายใยอาหาร เริ่มจากการแปรรูปพลังแสงอาทิตย์ให้เป็นพลังงานอาหารด้วยพืชซึ่งอยู่ตามทีลุ่มชื้นแฉะ (marsh plants)
- เป็นแหล่งของพืชพิเศษบางชนิด ซึ่งสามารถเติบโตขึ้นได้ในสภาพแวดล้อมของปากแม่น้ำที่โดดเด่น
- เป็นแหล่งอาศัยสำคัญสำหรับสัตว์ป่าบางชนิดในบางช่วงของวงจรชีวิต

ในบริเวณปากแม่น้ำ น้ำจืดซึ่งมีน้ำหนักเบากว่าน้ำเค็มจากทะเล จะลอยอยู่สูงกว่า สารอาหารที่พัดพาจากมหาสมุทรเข้าสู่แม่น้ำ เปลี่ยนให้ปากแม่น้ำกลายเป็นพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการเจริญเติบโต

ของพืชเป็นอย่างยิ่ง อันที่จริงปากแม่น้ำเป็นระบบนิเวศซึ่งมีการผลิตด้านชีวภาพใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในโลก การศึกษาหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าวงจรการผลิตขั้นพื้นฐานและการแปรรูปพลังงานแสงอาทิตย์ของพืชโดยผ่านการสังเคราะห์ด้วยแสงจนกลายเป็นอาหารที่สัตว์นำไปใช้ประโยชน์ได้ในปากแม่น้ำ มีอัตราการที่สูงกว่าทุ่งหญ้า ป่า และแม้แต่บริเวณที่มีการทำเกษตรกรรมหนาแน่น

มีพืชเพียงบางชนิดเท่านั้นที่สามารถเติบโตขึ้นได้ในสภาพทางกายภาพที่โดดเด่นของปากแม่น้ำ และพืชแต่ละชนิดเหล่านี้สามารถเติบโตได้ในบางพื้นที่ของปากแม่น้ำเท่านั้น ปัจจัยอย่างหนึ่งซึ่งมีผลกระทบต่ออัตราการเติบโตและการกระจายตัวของพืชในปากแม่น้ำได้แก่ ความเค็มหรือปริมาณของเกลือในน้ำ*

*Copyright 2003 Canadian Wildlife Service & Canadian Wildlife Federation

ซึ่งดำเนินสืบเนื่องมาโดยยังไม่ได้ถูกรบรวมนด้วยโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่เป็นอันตราย

ลำน้ำสาขาที่สำคัญของแม่น้ำสาละวินด้านท้ายน้ำ

ลำน้ำสาขาที่สำคัญสองสายของสาละวินได้แก่ แม่น้ำจายและแม่น้ำอัตตะวะรัน ซึ่งมีความสำคัญกับหลายหมู่บ้าน ชาวบ้านมีวิถีชีวิตซึ่งพึ่งพากับแม่น้ำเพื่อการเกษตร ประมง และอนามัย รวมทั้งการเดินทางและการสื่อสารคมนาคม ลำน้ำสาขาเหล่านี้ยังเป็นแหล่งวางไข่สำคัญสำหรับปลาที่อพยพระหว่างทะเลกับแม่น้ำสาละวินหลัก

แม่น้ำอัตตะวะรัน

แม่น้ำอัตตะวะรันมีต้นกำเนิดจากด้านเจดีย์สามองค์และไหลตามพรมแดนไทยไปทาง ตะวันตกจนบรรจบกับแม่น้ำสาละวิน ในภาษามอญพวกเขาเรียกแม่น้ำสายนี้ว่า “พีคาคอต” (Pee Ka Dot) ซึ่งเป็นชื่อของปลาที่มีขนาดเล็ก แต่ชื่อนี้เป็นที่รู้จักเฉพาะชุมชนมอญในท้องถิ่น แม่น้ำสายนี้เชื่อมแม่น้ำสาละวินเข้ากับทะเล และมีลักษณะน้ำขึ้นลงเช่นกัน แม่น้ำจะขึ้น และลงในขณะที่ไหลผ่านเมืองเมาะละหม่งไปจนถึงเมืองจายมารอ (Kyaikmaraw) ชาวบ้านในท้องถิ่นใช้แม่น้ำสายนี้เพื่อการเดินทาง โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนซึ่งถนนกลายเป็น โคนเลนจนไม่สามารถเดินทางได้ แม้จะเป็นเพียงลำน้ำสาขา แต่แม่น้ำอัตตะวะรันก็มีขนาดใหญ่พอสำหรับเรือประมงและเรือโดยสารของรัฐที่ขนส่งสินค้าจากท้องถิ่นออกไป และ นำสินค้าจากเมืองต่าง ๆ มาสู่ชุมชนริมฝั่งแม่น้ำ

แม่น้ำจาย

ลำน้ำสาขาที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือแม่น้ำจาย (ออกเสียงว่า “จาย” ตามภาษามอญ) เช่นเดียวกับแม่น้ำอัตตะวะรัน แม่น้ำสายนี้มีลักษณะขึ้นลงและมีน้ำกร่อย ทั้งยังเป็นเส้นทางคมนาคมและขนส่งที่สำคัญระหว่างคนในท้องถิ่นกับเมือง มีเรือบรรทุกผู้โดยสารและสินค้า จากท้องถิ่นอย่างเช่น ไม้ ไม้ไผ่ ใบไม้สำหรับมุงหลังคา รวมทั้งผักและผลไม้

ชาวบ้านตามริมฝั่งน้ำใช้น้ำในแม่น้ำเพื่อปลูกผัก ปลูกข้าว ทำประมงและบริโภค ในครัวเรือน ชาวบราซิลคนหนึ่งกล่าวว่า “ฉันมีความสุขกับการมีชีวิตด้วยการปลูกผักและ ทำนาที่นี่ เพราะเราสามารถนำน้ำมาใช้ได้อย่างง่ายดาย ในเวลาเดียวกันในแม่น้ำ ก็มีปลามากมาย ทำให้เราไม่ต้องกังวลว่าต้องซื้ออาหารที่เป็นปลาเลย”

เกาะที่ปากแม่น้ำสาละวิน

ในเขตเมืองทั้งหมดของซองซอนประกอบด้วยเกาะขนาดใหญ่หนึ่งแห่งและอีกจำนวนมากที่มีขนาดเล็กตรงบริเวณปากแม่น้ำสาละวิน และมีเกาะอีก 20 แห่งในเขตเมืองปองเช่นกัน เกาะเหล่านี้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกข้าว ผัก และผลไม้รวมทั้งไม้ยืนต้นอื่น ๆ ทำให้ที่ดินในบริเวณนี้มีคุณค่ามากกว่าที่อื่น ๆ เกาะที่มีขนาดใหญ่ได้แก่อียงมิงคลา หินตา จอน และคาลาจอน โดยมีพื้นที่รวมกันมากกว่า 700 ไร่ และมีหมู่บ้านตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ เกาะอื่น ๆ อาจไม่มีหมู่บ้านตั้งรกรากอยู่ แต่ก็มีผู้มุนเวียนไปอาศัยทั้งปี เกาะเหล่านี้มีโรงเรียนประถมสำหรับนักเรียนที่พักอาศัยอยู่บนเกาะและพวกเขา กลับมายังแผ่นดินใหญ่ในช่วงเทศกาลสำคัญของหมู่บ้าน “การมีชีวิตอยู่บนเกาะกลับดีกว่า เพราะเราไม่ต้องจ่ายค่าโนนค่านี้ให้กับรัฐบาล” ชาวเกาะผู้หนึ่งกล่าว

สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เกาะบอนลอง

ชาวพุทธจำนวนมากในรัฐมอญเชื่อว่าน้ำบนเกาะบอนลอง* มีความศักดิ์สิทธิ์ ลำน้ำสาขา 5 สายได้แก่ สาละวิน นีตซาใหม่ จาย อัดทะวัน และสันดาโย ไหลมาบรรจบกันที่เกาะแห่งนี้ เกาะแห่งนี้ไม่เพียงมีลักษณะที่ตั้งอันโดดเด่น แต่ยังเป็นที่สุดิตของพระธาตุของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะพระเกศาธาตุบนเกาะไม่มีหมู่บ้านตั้งอยู่ แต่มีเจดีย์สำคัญและมีวัดซึ่งมีพระกับแม่ชีอาศัยอยู่ กษัตริย์มินตอณมินพระราชทานระฆังทองคำให้กับเจดีย์องค์นี้ในปี 1884 และนายกรัฐมนตรียหลายท่านได้บริจาคที่ดินบนเกาะและสิ่งของที่จำเป็นอื่น ๆ ให้กับวัด ชาวบ้านในท้องถิ่นบอกว่า ไม่น้ำจะขึ้นสูงเพียงใด ก็ไม่เคยขึ้นสูงจนถึงระดับของเจดีย์ ชาวบ้านเชื่อว่าน้ำซึ่งอยู่บนเกาะศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้สามารถรักษาโรคได้หลายชนิด จึงมีผู้จาริกแสวงบุญจำนวนมากเดินทางมานำน้ำจากที่นี้ไปเพื่อใช้ในการรักษา มีบางคนบอกว่าน้ำเหล่านี้ไม่เพียงช่วยรักษาโรค แต่ยังช่วยขจัดปัดเป่าโรคภัยออกจากบ้านเรือนและร่างกายของเรา

*ในภาษาพม่าเรียก กองสายจุน หรือ “เกาะล้างศีรษะ”

ภาพถ่ายดาวเทียมของปากแม่น้ำสาละวิน

ที่มา : ศูนย์วิจัยภูมิสารสนเทศเพื่อประเทศไทย

แม้ว่าเกาะในแม่น้ำส่วนใหญ่มีลักษณะถาวร แต่ก็มีบางเกาะที่เกิดขึ้นชั่วคราวเนื่องจากการทับถมของตะกอน และชาวบ้านก็แข่งขันจะได้ไปอยู่ในเกาะใหม่ๆ ที่อุดมสมบูรณ์เหล่านี้ แม้ว่าเกาะเหล่านี้อาจอยู่ได้เพียงหนึ่งปีก่อนจะถูกกระแสน้ำพัดพาไป หรือถูกทำลายไปในช่วงที่คลื่นลมแรงในฤดูมรสุม เนื่องจากกระแสน้ำถูกรบกวนด้วยเกาะน้อยใหญ่จำนวนมากเหล่านี้ แม่น้ำจึงเปลี่ยนแปลงทิศทางไหลไปหลายทิศทาง เป็นเหตุให้เกาะขนาดเล็กมักถูกพัดพาจนหายไป และทำให้เกิดเกาะใหม่ ๆ และหาดทรายขึ้นมาในฤดูแล้งในบางจุด เราสามารถเดินข้ามแม่น้ำที่มีความสูงเพียงเอวหรือเข้าช่วงที่น้ำล้นแต่ตอนที่น้ำขึ้น แม่น้ำก็จะไหลท่วมริมฝั่งเช่นเดิม

แม่น้ำสาละวินด้านท้ายน้ำ เมื่อน้ำจืดพบน้ำเค็ม

น้ำทะเล น้ำมีความเค็ม 100%
 ส่วนที่ 1 น้ำเค็ม 70% น้ำในส่วนนี้สามารถใช้ได้ในช่วงฤดูฝนเท่านั้น
 ส่วนที่ 2 น้ำเค็ม 30% น้ำในส่วนนี้สามารถใช้ได้ตลอดปี
 ส่วนที่ 3 น้ำจืด 100% แต่ยังได้รับผลกระทบจากอิทธิพลน้ำขึ้นลง
 เขตพรรมแดนของเมือง

อุทกวิทยาของแม่น้ำสาละวินตอนล่าง

น้ำขึ้นลง

ลึกเข้ามา 75 กิโลเมตรในส่วนที่เป็นผืนดิน แม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขาสายหลัก จะขึ้นลงตามระดับน้ำในทะเล โดยน้ำจะขึ้นสองครั้งต่อวัน และช่วงเวลาน้ำขึ้นจะต่างกัน หนึ่งชั่วโมงทุกวันด้วยอิทธิพลของพระจันทร์ จากการประเมินขององค์กรเยาวชนก้าวหน้า ชาวมอญ ระดับน้ำในสาละวินจะขึ้นลงเป็นระยะทาง 25 กม. จนถึงหมู่บ้านตอเอ แม่น้ำ อัดตระวันจะมีระดับขึ้นลงเป็นระยะทาง 75 กม. จนถึงหมู่บ้านของนั๊กวา และแม่น้ำจาย มีน้ำขึ้นลงเป็นระยะทาง 60 กม. จนถึงหมู่บ้านจอนโด (โปรดดูแผนที่) ระดับน้ำขึ้นลง จะเห็นได้ชัดเจนที่สุดในช่วงเดือนเมษายนและพฤษภาคม เมื่อระดับน้ำในแม่น้ำอยู่ต่ำสุด

แม่น้ำสาละวินด้านท้ายน้ำ ที่ซึ่งน้ำจืดบรรจบกับน้ำเค็ม

อาจกล่าวได้ว่าน้ำในแม่น้ำสาละวินแบ่งออกได้เป็นสามส่วน ส่วนแรกคือบริเวณ ปากแม่น้ำที่บรรจบกับทะเลอันดามัน ซึ่งมีปริมาณน้ำเค็มสูง ส่วนที่สองได้แก่แม่น้ำใน ด้านเหนือน้ำ ซึ่งจะมีความเข้มข้นสูงกว่า ส่วนที่สามได้แก่เขตน้ำจืดล้วน ๆ แม้ว่ายังมี ลักษณะน้ำขึ้นลงอยู่ก็ตาม

หมู่บ้านซึ่งอยู่ใกล้ทะเลมากที่สุดสามารถใช้น้ำจากแม่น้ำเพื่อวัตถุประสงค์ทั่วไป ได้เฉพาะฤดูฝน เนื่องจากเป็นช่วงที่มีปริมาณน้ำจืดในแม่น้ำสูงเพียงพอ และเนื่องจาก น้ำจืดมีน้ำหนักเบากว่าน้ำเค็ม จึงลอยตัวอยู่ด้านบนและสามารถตักมาใช้ได้ ชาวบ้านและ คนปลูกผักมักตักน้ำมาใช้ก่อนที่น้ำจะขึ้นและหลังจากที่น้ำลงแล้ว ในช่วงฤดูแล้ง ปริมาณ น้ำจืดมีอยู่ต่ำเกินกว่าจะขับไล่น้ำเค็มไปได้ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้น้ำได้ “ฤดูแล้ง เป็นช่วงที่หมู่บ้านขาดแคลนน้ำ” ชาวบ้านซึ่งอยู่ในด้านท้ายน้ำในส่วนนี้กล่าว “เราต้อง เก็บน้ำไว้ในสระเพื่อใช้ในครัวเรือน เราไม่สามารถปลูกผักในช่วงฤดูแล้งได้เลย” ชาวเกาะ คนหนึ่งกล่าว

น้ำส่วนที่สองอยู่ไกลจากทะเลจึงมีน้ำเค็มน้อยกว่าในช่วงฤดูแล้ง และในช่วง ฤดูฝนก็แทบจะมีแต่น้ำจืดล้วน ๆ น้ำในส่วนนี้เป็นที่ตั้งของเกาะหลายแห่งซึ่งมีการปลูกข้าว ผัก และผลไม้ตามฤดูกาล เป็นแหล่งอาหารให้กับเมืองเมาะละแหม่งและหัวเมืองอื่น ๆ ชาวบ้านในแถบนี้สามารถใช้น้ำจากแม่น้ำสาละวินได้ทั้งปีโดยไม่ต้องกังวลถึงช่วงน้ำขึ้นลง เพราะน้ำมีลักษณะจืดมากพอที่จะใช้ตามบ้านเรือนและเรือสวนไร่

ส่วนสุดท้ายซึ่งไกลจากทะเลเข้าไปอีก จะมีความหนาแน่นของน้ำจืดตลอดปี แม้ว่าแม่น้ำในส่วนนี้ยังจะได้รับอิทธิพลจากน้ำขึ้นลง ซึ่งถือว่าได้ว่าเป็นส่วนที่สามของแม่น้ำ

ชุมชนกายน้ำ

จากการสำรวจขององค์กรเยาวชนกวางหน้าชาวมอญ เราพบหมู่บ้านและหัวเมืองประมาณ 100 แห่งในเขต 5 เมืองหลักซึ่งตั้งอยู่ตามลำน้ำสาละวิน อัดตะวันและจาย⁸ ซึ่งใช้น้ำจืดจากแม่น้ำโดยตรงเพื่อทำสวน ล้างสิ่งของ ปิ้งอาหารและต้ม เมืองเมาะละเหม่งก็พึ่งน้ำจืดจากแม่น้ำสาละวินในส่วนนี้เพื่อทำเป็นน้ำสำหรับต้ม (โปรดดูด้านล่าง) นอกจากนี้ยังมีอีก 31 เกาะซึ่งมีหมู่บ้านอยู่ถาวร 10 แห่งที่ใช้น้ำเหล่านี้โดยตรง จำนวนประชากรทั้งหมดของหมู่บ้านและเมืองเมาะละเหม่งคาดว่าจะอยู่ที่ 500,000 คน (โปรดดูภาคผนวก) การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำสาละวินเนื่องจากการสร้างเขื่อนเหนื่อน้ำ น่าจะส่งผลกระทบต่อคนในท้องถิ่นในบริเวณเหล่านี้

หมู่บ้านเหล่านี้จะได้รับผลกระทบโดยตรง ส่วนชาวบ้านในเขตเมืองอื่น ๆ ก็อาจได้รับผลกระทบในทางอ้อมจากการเปลี่ยนแปลงที่กระทำต่อแม่น้ำ

---

⁸ หัวเมืองเหล่านี้ได้แก่เมาะละเหม่ง ปอง ของซอน จายมะรอก และผาอ่าง สำหรับรายชื่อหมู่บ้านและจำนวนประชากรโดยละเอียด โปรดดูภาคผนวก

สมดุลอันบอบบาง

รัฐมอญมีภูมิอากาศมรสุมแบบเขตร้อน และมีสองฤดูคือ ฤดูมรสุมหรือฤดูฝนที่เริ่มจากเดือนมิถุนายนถึงตุลาคมซึ่งเป็นช่วงที่มีปริมาณฝนมากและความชื้นสูง และฤดูแล้งซึ่งเริ่มจากตุลาคมถึงพฤษภาคม ซึ่งมีปริมาณฝนน้อยและความชื้นต่ำ ปริมาณฝนตกโดยเฉลี่ยทั้งปีในเมืองเกาะละแหม่งอยู่ที่ 482 ซม. ซึ่งส่วนใหญ่ตกในช่วงฤดูฝน การปลูกข้าวจึงทำกันในช่วงฤดูฝน โดยมีการปลูกในเดือนมิถุนายนและเก็บเกี่ยวในช่วงสิ้นปี พื้นที่นามักเป็นพื้นที่น้ำหลากตามธรรมชาติในช่วงฤดูนี้ สิ่งมีชีวิตในน้ำสามารถเติบโตในท้องทุ่ง เป็นแหล่งโปรตีนสำหรับชาวนาและครอบครัวของพวกเขา หลังจากการเก็บเกี่ยวข้าว จะมีการไถที่นาเพื่อปลูกผัก ในบริเวณซึ่งมีน้ำจืดมากเพียงพอในฤดูแล้ง การปลูกผลไม้ อาจทำได้ทั้งปีขึ้นอยู่กับชนิดของผลไม้ที่ปลูก

ตามวิถีจักรของธรรมชาติ พื้นที่นาซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสาละวินต้องถูกน้ำท่วม ในช่วงฤดูฝน ปริมาณน้ำจืดที่หนาแน่นไม่เป็นอันตรายต่อข้าว ไม้ยืนต้น และผักชนิดต่าง ๆ น้ำท่วมจึงไม่ใช่อันตรายแต่อย่างใด ในทางตรงข้าม ในช่วงฤดูร้อนจะมีปริมาณน้ำเค็มในแม่น้ำสูง ด้วยเหตุดังกล่าว ชาวนาในท้องถิ่นจึงกลัวน้ำหลากซึ่งเกิดขึ้นในช่วงฤดูแล้งมากกว่า ชาวนามักจะกลัวน้ำขึ้นในช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม เนื่องจากมีปริมาณน้ำเค็มสูง หากน้ำเค็มไหลเข้าสู่นาข้าวหรือแปลงผักผลไม้ จะทำให้พืชผลเสียหายอย่างมาก

แปลงผักตามแม่น้ำสาละวิน
บนเกาะฮ็องมินคลายูน เมืองป่อง

แต่โดยทั่วไปแล้วเกาะและเรือทอหวนไร่นามักจะไม่ถูกท่วมด้วยน้ำเค็ม เนื่องจากชาวนามีความรู้อย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับการทำเกษตรภายใต้สภาพธรรมชาติเช่นนี้ ยกตัวอย่างเช่น ชาวนาจะทำคลองหลายสายในสวนผักและผลไม้ เพื่อให้สามารถปล่อยน้ำออกไปได้ทันทีในช่วงที่น้ำลง และพวกเขาจะเก็บเกี่ยวพืชผลก่อนเดือนเมษายนและพฤษภาคม ดังนั้นแม้จะมีน้ำเค็มที่ไหลเข้ามาในที่เพาะปลูกครั้งหรือสองครั้ง ก็จะไม่ส่งผลกระทบต่อดิน

แทนที่จะสร้างความเสียหายให้กับดิน น้ำเหล่านี้ยังช่วยนำสารอาหารกลับคืนมาและทำให้ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น

เห็นได้ชัดเจนว่าชาวบ้านสามารถปรับตัวให้เข้ากับวัฏจักรตามธรรมชาติของระบบแม่น้ำ แม่น้ำให้ประโยชน์กับคนในท้องถิ่นและช่วยให้พวกเขาความเป็นอยู่ที่ดี แต่ถ้ามีการสร้างเขื่อนเหนือน้ำเพื่อกั้นลำน้ำ ก็อาจทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของระบบน้ำที่บอบบาง โดยอาจส่งผลกระทบต่อด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ทำลายวิถีชีวิตของคนหลายพันคน และส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตและแหล่งอาศัยซึ่งตั้งอยู่ในระบบนิเวศของพื้นที่เหล่านี้มาตั้งแต่โบราณกาล

บทที่ 3

ผลกระทบของเขื่อนขนาดใหญ่ต่อท้ายน้ำ

“การเปลี่ยนแปลงการไหลของแม่น้ำส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อหลายล้านคนที่มีชีวิตอยู่ด้านท้ายน้ำถัดจากเขื่อน จำนวนปลาลดลง คุณภาพน้ำแย่งลงและเกิดการเปลี่ยนแปลงของฤดูน้ำหลาก ซึ่งเป็นแหล่งชลประทานและเพิ่มสารอาหารให้กับที่นา รวมทั้งช่วยเติมให้บ่อน้ำเต็ม”⁹

หลายกรณีศึกษาบ่งชี้ถึงผลกระทบต่อท้ายน้ำของการสร้างเขื่อนทั่วโลก อันประกอบด้วย

การไหลของน้ำ

การไหลของน้ำจืดสู่ท้ายน้ำอาจลดลง โดยเฉพาะในช่วงที่มีการเติมน้ำเข้าไปในอ่างเก็บน้ำของเขื่อนตอนเหนือ น้ำ อันอาจเป็นเหตุให้น้ำเค็มแพร่กระจายเข้ามาและทำลายพืชผลการเกษตรได้ ผลกระทบที่มีรายงานกล่าวถึงอย่างมากเนื่องจากเขื่อนผลิตไฟฟ้าขนาดใหญ่ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงอย่างไม่เป็นธรรมชาติของกระแสน้ำ การเพิ่มขึ้นของระดับน้ำอย่างรวดเร็วทำให้ฝั่งแม่น้ำถูกกัดเซาะ ทำลายแปลงผักที่อยู่ตามริมฝั่งน้ำและ

⁹ *Silenced Rivers: The Ecology and Politics of Large Dams*, Patrick McCully, 2001 ข้อมูลในบทนี้ส่วนใหญ่ได้มาจากหนังสือเล่มนี้ เว้นแต่มีการระบุไว้ต่างหาก

ผลกระทบด้าน สิ่งแวดล้อม ที่สำคัญของเขื่อน

ก. ผลกระทบเนื่องจากการมีเขื่อนและอ่างเก็บน้ำ

1. การเปลี่ยนแปลงต่อนิเวศวิทยาเริ่มจากหุบเขาไปจนถึงอ่างเก็บน้ำ
2. การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมทางด้านท้ายน้ำของท้องน้ำและริมฝั่งน้ำสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ ปากแม่น้ำและแนวชายฝั่ง อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของการสะสมตะกอน
3. การเปลี่ยนแปลงของคุณภาพน้ำในตอนท้ายน้ำ ผลกระทบต่ออุณหภูมิของแม่น้ำ ปริมาณสารอาหาร ความขุ่น ก๊าซซึ่งละลายน้ำได้ และปริมาณของโลหะหนักและวัสดุต่าง ๆ
4. การลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพเนื่องจากการปิดกั้นการเดินทางของสิ่งมีชีวิต อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงในข้อ 1, 2 และ 3 ข้างต้น

ข. ผลกระทบเนื่องจากการเดินเครื่องของเขื่อน

1. การเปลี่ยนแปลงของอุทกวิทยาท้ายน้ำ
  - การเปลี่ยนแปลงของปริมาณน้ำทั้งหมด
  - การเปลี่ยนแปลงช่วงเวลาการไหลตามฤดูกาล ความแปรปรวนระยะสั้นของกระแส
  - การเปลี่ยนแปลงของการไหลของน้ำที่สูงมากและต่ำ
2. การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมของท้ายน้ำอันเป็นผลมาจากรูปแบบการไหลที่เปลี่ยนแปลงไป
3. การเปลี่ยนแปลงของคุณภาพน้ำในตอนท้ายน้ำอันเป็นผลมาจากรูปแบบการไหลที่เปลี่ยนแปลงไป
4. การลดลงของความหลากหลายของแหล่งอาศัยในแม่น้ำ/ริมฝั่งน้ำ/บริเวณน้ำหลาก อันเป็นผลเนื่องมาจากอาหารที่หมดไป

บนเกาะ และทำให้เกิดอุบัติเหตุ การเปลี่ยนแปลงอย่างผิดธรรมชาติ ของระดับน้ำยังส่งผลกระทบต่อ แบบแผนการอพยพของสิ่งมีชีวิต ส่งผลกระทบต่อประชากรสัตว์น้ำ และสุดท้ายยังทำให้สัตว์น้ำบางชนิด ไม่สามารถอยู่รอดได้¹⁰ การเปลี่ยนแปลง จากกระแสที่ไหลตาม วัฏจักรธรรมชาติไปสู่การไหลของน้ำ เพื่อตอบสนองความต้องการผลิต

“ในช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและผิดธรรมชาติ ของกระแสน้ำและระดับน้ำที่เพิ่มสูงใน แม่น้ำโขงสายหลัก ส่งผลให้เกิดการ กัดเซาะของแปลงผักริมฝั่งน้ำ...ผู้ที่อยู่อาศัยตามริมน้ำโดยเฉพาะผู้หญิง ใช้พื้นที่ เหล่านี้เพื่อการปลูกผักหลายชนิด...”¹¹

ไฟฟ้าของเขื่อน อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฏจักรน้ำหลาก ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อผลผลิตภาพของเกษตรกรรมและปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้

คุณภาพน้ำ

“การเปลี่ยนแปลงทางเคมี คุณภาพและกายภาพที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำ ในขณะที่น้ำนิ่ง อาจทำให้เกิดความเป็นพิษต่อน้ำในอ่างเก็บน้ำและตอนล่าง ของแม่น้ำ” (Silenced Rivers)

ในขณะที่น้ำถูกเก็บอยู่ในอ่าง ปริมาณออกซิเจนในน้ำและอุณหภูมิอาจเปลี่ยนแปลง และอาจเป็นอันตรายต่อปลาและสัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ นักวิทยาศาสตร์เริ่มตระหนักถึงการสะสมตัวของสารปรอทจำนวนมากในปลาในอ่างเก็บน้ำ ซึ่งสะท้อนถึงปัญหาสภาพน้ำ เป็นพิษและอาจเป็นปัญหาต่อมนุษย์เช่นกัน 6 ปีหลังจากมีการสร้างเขื่อนเสร็จในแคนาดา มีการตรวจพบว่า 64% ของประชาชนชาวครีซันพื้นเมืองซึ่งอาศัยอยู่บริเวณปากแม่น้ำ มีปริมาณสารปรอทในเลือดสูงกว่าระดับที่ยอมรับได้ขององค์การอนามัยโลก

¹⁰ ฟิงอ้าง

¹¹ *The Mekong's Changing Currency*, Montree Chantawong, in *Watershed*, Vol. 11, No.2, November 2005-January 2006

ตะกอนโคลง

เขื่อนและอ่างเก็บน้ำจะเป็นตัวกักตะกอนของแม่น้ำทำให้ไม่ถูกพัดพาออกไปท้ายน้ำ เป็นเหตุให้บริเวณปากแม่น้ำไม่ได้รับสารอาหารของดินและน้ำซึ่งควรจะได้รับทุกปี การสูญเสียสารอาหารทำให้ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์น้อยลงและปลูกพืชผลได้น้อยลง นอกจากนี้ผลกระทบต่อที่ดินแล้ว น้ำที่ไหลลงสู่ท้ายน้ำก็อาจมีสารอาหารน้อยลงสำหรับปลาด้วย

การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง

ผลกระทบเนื่องจากการสูญเสียตะกอนมีความสำคัญอย่างมากต่อบริเวณปากแม่น้ำ แนวชายฝั่งอาจถูกกัดเซาะมากขึ้นเมื่อต้องเจอกับคลื่น หากไม่มีตะกอนมาทับถมเพิ่มเติม และเกาะต่าง ๆ ก็อาจจะหายไปไปในที่สุด สาเหตุอีกอย่างหนึ่งของการกัดเซาะเกิดจากน้ำที่ถูกปล่อยจากด้านเหนือ พูดกันว่าน้ำที่ถูกปล่อยออกจากอ่างเป็นน้ำที่ “หิวกระหาย” มันจะพยายามกลืนกินตะกอนให้มากที่สุด และจะกัดเซาะท้องน้ำและชายฝั่งด้านท้ายน้ำ การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อท้องน้ำและริมฝั่งน้ำ สามเหลี่ยมปากแม่น้ำและแนวชายฝั่งเป็นเหตุให้พื้นที่ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรมลดลง และบีบให้ประชาชนต้องออกจากเกาะแก่งต่าง ๆ

การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

“...การพังทลายของระบบนิเวศแม่น้ำย่อมส่งผลให้เกิดการลดจำนวนลงอย่างมากของสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ ในแหล่งต้นน้ำของโลก”
(Silenced Rivers)

กรณีศึกษาหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าปลาและชาวบ้านที่อยู่ท้ายน้ำได้รับผลกระทบจากเขื่อนที่สร้างขึ้นมาอย่างไร ยกตัวอย่างเช่น ตามข้อมูลของเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังจากที่รัฐบาลไทยสร้างเขื่อนปากมูลขึ้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปลายกว่า 50 จาก 100 ชนิดได้สูญพันธุ์ไป ส่วนประชากรของพันธุ์ปลาที่เหลือก็ลดลงอย่างมาก พืชและสมุนไพรนับร้อยชนิดก็ถูกทำลาย

บทที่ 4

ชีวิตด้านท้ายน้ำและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

“ในชีวิตประจำวันเราไม่ต้องใช้เงินมากนัก เพราะเราสามารถหาปลา ปลูกสมุนไพร ใบจาก วัสดุเพื่อมุงหลังคาและพื้นจากแม่น้ำ รวมทั้งผักผลไม้ นานาชนิดและน้ำมันเพื่อปรุงอาหารจากไร่นาของเรา เราสามารถอาศัย อยู่ได้อย่างมั่นคงโดยไม่ต้องใช้เงิน...” ชาวนา อายุ 50 ปี เมืองปอง

“เราไม่ต้องกังวลเรื่องงาน เพราะในโองยังมีข้าวสารอยู่เต็ม ในไผ่ ยังมีน้ำมันอยู่เต็ม เรามีผักในสวน มีปลาในแม่น้ำสาละวิน มีไก่ มีหมูที่บ้าน ที่ต้องซื้อก็มีแต่เกลือจากข้างนอก” ชาวบ้านในเมืองปอง

ชาวบ้านซึ่งอาศัยอยู่ริมสองฝั่งน้ำและบนเกาะต่างหาเลี้ยงชีพแบบพออยู่พอกิน มาเป็นเวลาหลายชั่วคน และยังใช้วิธีทำเกษตร สวนผักและประมงแบบพื้นบ้านในลักษณะพึ่งตนเอง พวกเขายังมีชีวิตเรียบง่าย ออกไปทำงานในท้องทุ่งแต่เช้าตรู่และกลับบ้าน ตอนย่ำค่ำ การเดินทางส่วนใหญ่จะเป็นการเดินทางด้วยเรือจากหมู่บ้านแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่ง หรือไปยังเมืองเกาะละแหม่งหรือที่ไกลกว่านั้น หลังจากมีการนำเรือติดเครื่องยนต์มาใช้ เรือแจวกี่ใช้กันเฉพาะในหมู่บ้านหรือเวลาไปหมู่บ้านใกล้ ๆ แม้ว่าหมู่บ้านบนแผ่นดินใหญ่บางส่วนจะมีไฟฟ้าที่จ่ายให้ประมาณ 2-3 ชั่วโมงต่อวัน ผู้อาศัยอยู่ตามเกาะแก่งและ

หมู่บ้านส่วนอื่น ๆ อาศัยเทียนและตะเกียงน้ำมันก๊าด ชาวบ้านจะเข้านอนแต่หัวค่ำ ประมาณสามทุ่ม และตื่นประมาณตีสี่หรือตีห้า

ไปทำงานในทุ่ง หมู่บ้านกอโยว เมืองของซอน

ในเดือนสิงหาคมว่า “เราไม่สามารถเอาเรือออกมาได้เลยเพราะมีไม้ ไม้ไผ่ และเศษชิ้นไม้ต่าง ๆ เต็มไปหมดในทะเล”

ในทุกหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่กว่า 200 ครัวเรือน มักจะมีตลาดที่เปิดเฉพาะในตอนเช้า ซึ่งขายสินค้าที่มาจากท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ อย่างเช่น ปลา กุ้ง ถั่วฝักยาว กระเจี๊ยบแดง และอื่น ๆ

การใช้น้ำของครัวเรือน

ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้แม่น้ำเพื่อความสะดวกในการนำน้ำมาใช้กับการเกษตรและครัวเรือน พวกเขามักไม่ต้องเผชิญกับปัญหาขาดแคลนน้ำ แม้ว่าส่วนใหญ่จะไม่มีบ่อน้ำของตัวเอง ชาวบ้านเกือบทั้งหมดใช้น้ำจากแม่น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน โดยปรกติจะมีสระน้ำตื้นกลางของหมู่บ้าน ชาวบ้านบอกว่าพวกเขาไม่เคยคิดจะขุดบ่อเลย ชาวบ้านคนหนึ่งบอกว่า “การขุดบ่อเป็นสิ่งไม่จำเป็น และเราไม่คิดว่าจำเป็นต้องขุดบ่อเพราะในเมื่อเรายังมีแม่น้ำสาละวินและมีสระน้ำของเราอยู่” แต่สำหรับชาวเกาะและหมู่บ้านบางส่วน การขุดบ่อก็ทำได้เพราะดินไม่แน่นพอและอาจพังทลายลงถ้ามีการขุดเป็นบ่อลึกขนาดใหญ่ ดินมักจะพังทลายลงบ่อย ๆ และชะเอาผิวหน้าของแปลงเกษตรกรรมไป แม้ในบางพื้นที่ซึ่งสามารถขุดบ่อน้ำได้ น้ำก็จะมีคุณภาพดีกว่าจะดื่มได้ คนส่วนใหญ่จึงใช้น้ำจากแม่น้ำสาละวินโดยตรง

สระน้ำของชุมชน

หมู่บ้านส่วนใหญ่ตามริมฝั่งน้ำสาละวินใช้สระน้ำร่วมกัน ซึ่งเป็นที่เก็บน้ำฝนในช่วงฤดูฝนสำหรับใช้ในฤดูแล้ง แต่เกือบทุกฤดูแล้ง ชาวบ้านต้องเจอกับปัญหาขาดแคลนน้ำ เมื่อเกิดปัญหาขึ้น ชาวบ้านจึงต้องดึงน้ำจากแม่น้ำสาละวินมาใช้โดยตรง มีการนำไปเก็บไว้ในโอ่ง ค้างคั้นเพื่อให้ทรายตกตะกอนลง จากนั้นก็สามารถนำน้ำมาดื่มและใช้ในครัวเรือนได้ ชาวบ้านจะตักน้ำเก็บไว้ช่วงน้ำขึ้นในตอนที่ระดับน้ำคงที่และปราศจากใบไม้แห้ง ซึ่งเป็นช่วงที่น้ำเค็มอยู่ได้ชั้นน้ำจืด และชาวบ้านสามารถตักน้ำส่วนบนมาบริโภคได้อย่างปลอดภัย ชาวบ้านใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง

การชักล้างและอาบน้ำในแม่น้ำสาละวิน

ในเมืองมะละแหม่ง มีการขายน้ำดื่มที่ได้จากการกลั่น แต่คนส่วนใหญ่ไม่มีกำลังซื้อน้ำเช่นนั้น ชาวบ้านจึงต้องจัดหาแหล่งเก็บน้ำของชุมชนด้วยขุดสระเพื่อเก็บน้ำที่มาจากคลองชลประทานที่ส่งน้ำมาจากแม่น้ำสาละวิน พวกเขาปกป้องน้ำจากแม่น้ำสาละวินเข้าสู่สระ จากนั้นก็ระบายออกโดยผ่านระบบท่อ เมื่อมีการสร้างพื้นที่ชุมชนแห่งใหม่ในมะละแหม่ง พวกเขา ก็เริ่มจากการสร้างสระน้ำและวางระบบท่อน้ำใหม่

ชาวมอญจำนวนมากเชื่อว่าการเก็บน้ำไว้ในชีวิตนี้ เป็นการสร้างบุญกุศลให้กับชีวิตต่อไป การขุดสระจึงไม่ได้เป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างที่เห็นเท่านั้น แต่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและจิตใจของชาวมอญด้วย

เกษตรกรรม

ชุมชนด้านท้ายน้ำปลูกข้าวช่วงฤดูฝนและบางสวนปลูกผักในช่วงฤดูแล้ง ผลไม้หลายชนิด ยาง หอม และพืชชนิดอื่น ๆ สามารถปลูกได้ทั้งปี ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังเลี้ยงสัตว์ด้วยและจับปลา (ในพื้นที่น้ำหลากตามธรรมชาติ) ในช่วงฤดูฝน คนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ตามลำน้ำและบนเกาะพึ่งพาอาหารที่ได้จากแปลงผักและนาข้าว การทำเกษตรพึ่งพาน้ำจากแม่น้ำที่ไหลผ่านมาตามลำคลองสายต่าง ๆ

การใช้คลองชลประทาน

ชาวนามักจะมีลำคลองสายหลักที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำ และมีการนำน้ำจากคลองไปใช้กับพืชผลของตน ในช่วงน้ำขึ้น ระดับน้ำอยู่สูงเพียงพอที่จะทำให้ชั้นของน้ำจืดด้านบนไหลเข้าสู่คลองสายหลักโดยอัตโนมัติ และอาจไหลเข้าสู่ลำคลองสายรองที่เชื่อมต่อกับสายหลักด้วย เมื่อมีความต้องการน้ำ พวกเขาก็สามารถสูบน้ำเข้าไปในที่นาหรือเก็บไว้ในสระก็ได้ “ส่วนใหญ่เราไม่ต้องสูบน้ำด้วยเครื่อง เพราะระดับน้ำมักสูงกว่าคันคลองซึ่งทำให้น้ำสามารถไหลเข้าสู่คลองได้ตามธรรมชาติอยู่แล้ว” ชาวสวนคนหนึ่งในเมืองปองกล่าว ชาวบ้านยังปลูกพืชในสระน้ำและเก็บไปขายที่ตลาด ถ้าน้ำมีความเค็มเกินไป ก็จะมีการระบายออกในช่วงน้ำลดเพื่อป้องกันไม่ให้ไรนาเสียหาย ชาวนาและชาวสวนเรียนรู้จากการเปลี่ยนแปลงของการไหลและระดับน้ำขึ้นลง และทราบดีว่าช่วงใดควรจะเก็บน้ำและช่วงใดควรจะปล่อยน้ำ

ระบบคลองส่งน้ำตามธรรมชาติที่พึ่งพาเทคโนโลยีแต่น้อยทำหน้าที่เหมือนบ่อน้ำให้กับชาวนาในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ชาวนาแต่ละคนต้องจ่ายค่าธรรมเนียมการใช้ให้กับทางการซึ่งเป็นผู้สร้างคลอง มากน้อยตามขนาดของที่นา “ฉันต้องจ่ายเงินให้พวกเขา 500 จีตต่อเอเคอร์ (ประมาณ 2.5 ไร่) ฉันมีไรนา 15 เอเคอร์ฉันก็เลยต้องจ่ายเงิน 75,000 จีต” ชาวนาคนหนึ่งในเมืองปองกล่าว ไม่มีการยกเว้นค่าธรรมเนียมให้กับชาวนาที่ยากจนแต่อย่างใด เจ้าหน้าที่เข้มงวดในเรื่องนี้มาก

ในปัจจุบัน ชาวบ้านยังสามารถใช้น้ำจากแม่น้ำเนื่องจากมีการสะสมของน้ำเค็มในปริมาณน้อย ในกรณีที่น้ำจืดจากตอนเหนือ น้ำไหลมาน้อยลง ชาวบ้านคงต้องเจอกับปัญหาน้ำเค็มที่แทรกซึมเข้ามาจากทะเล และถ้าน้ำเค็มมีความเข้มข้นมากขึ้น ก็อาจสร้างความเสียหายให้กับที่ดินและพืชผลรวมทั้งทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์

การทำนาแบบธรรมชาติ

ชาวนาและชาวสวนส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินมากนัก แต่ละครอบครัวมักจะมีที่ประมาณ 10-20 เอเคอร์ (25-50 ไร่) ถ้าครอบครัวใดมีที่ดินมากกว่า 20 เอเคอร์ (50 ไร่) แสดงว่าเป็นครอบครัวร่ำรวย ด้วยเหตุนี้ แต่ละครอบครัวจึงสามารถทำนาทำไร่ได้โดยไม่ต้องพึ่งแรงงานภายนอกหรือเครื่องจักรกล เครื่องจักรกลเหล่านี้มีราคาแพงมากและน้ำมันก็มีราคาแพงขึ้นทุกวัน

สระน้ำของหมู่บ้าน หมู่บ้านชวัญมาเฮีย เมืองซองซอน

ชาวบ้านเก็บน้ำไว้ในโองดินเพื่อใช้ชก้างและทำความสะอาดในครัวเรือน

คลองส่งน้ำที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำสาละวิน หมู่บ้านกอยูล เมืองซองซอน

ลำคลองสายรองขนาดเล็กที่นำน้ำจืดจากแม่น้ำสาละวินเพื่อหล่อเลี้ยงสวนผักและผลไม้ มีคนเอาแหไปวางไว้ในคลองด้วย หมู่บ้านชวักตงแรก เมืองซองซอน

แม้ในช่วงที่ผ่านมารัฐบาลทหารจะแนะนำให้ชาวนาใช้เครื่องจักรกลและวิธีทำนาแบบใหม่ ๆ อย่างเช่น การใช้ปุ๋ยเคมีเป็นต้น แต่ชาวนาและชาวสวนไม่สนใจวิธีการเหล่านี้ เพราะมีต้นทุนสูง และพวกเขากังวลถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับที่ดินด้วย “ฉันไม่ต้องการใช้ปุ๋ยเคมีเพราะมันจะส่งผลกระทบต่อที่ดินในระยะยาว ถ้าเราใช้สารเคมี เราก็ต้องใช้มันทุกปี จนทำให้เราแทบไม่ได้ทำอะไรเลย ตามธรรมชาติแล้ว มูลสัตว์เป็นปุ๋ยที่ดีที่สุดสำหรับการปลูกข้าว เพราะช่วยบำรุงดินและไม่มีผลด้านลบ” ชาวนาวัย 55 ปี ในเมืองปองกล่าว

แต่ชาวนาก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการแทรกแซงของหน่วยงานเกษตรของรัฐได้ บางครั้งพวกเขาถูกบังคับให้ซื้อปุ๋ยเคมี ชาวนาในท้องถิ่นคนหนึ่งบอกว่าปุ๋ยมีราคากระสอบละ 20,000 จี๊ด (600 บาท) ซึ่งมีราคาแพงเกินไป แต่หน่วยงานด้านเกษตรของรัฐก็จะเข้ามาแนะนำให้ชาวนาให้รู้จักวิธีใช้ปุ๋ยเคมี และบังคับให้ซื้อโดยมีการทำสัญญาแบบบังคับ

ชาวนาในบริเวณนี้มักใช้มูลวัว ไก่ หมู และสัตว์เลี้ยงอื่น ๆ เพื่อเป็นปุ๋ยให้กับพืชผักของตน พวกเขาใช้ทรัพยากรเหล่านี้อยู่แล้วจึงไม่จำเป็นต้องไปเสียเงินซื้อปุ๋ยเคมี พวกเขาจะเก็บมูลสัตว์ไว้ในบ้านหรือกระท่อม และนำไปใส่ที่นาที่สวน 10-20 วันก่อนฝนตก “แม้ว่าปุ๋ยของเราจะไม่ให้ผลผลิตที่ดีเท่ากับปุ๋ยของรัฐบาล แต่ก็ทำให้เราสามารถผลิตข้าวได้ 50-60 ถึง (ประมาณ 1,300 กก.) ต่อเอเคอร์ และยังทำให้ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ตลอดด้วย” ชาวนาในเมืองปองกล่าว การใช้ปุ๋ยเชิงพาณิชย์คงไม่ใช่ทางเลือกที่เหมาะสมเลยสำหรับชุมชนท้องถิ่นที่พึ่งตนเองเหล่านี้

พืชป่าช่วยให้เกิดเกษตรพึ่งตนเอง

“ฉันอาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาเป็นเวลานาน ฉันมีแห้วจับปลาในแม่น้ำ ฉันมีนาข้าวและสวนผัก ฉันชอบกินผักกานายทาซาเพราะช่วยป้องกันมะเร็ง โรคความดันโลหิตสูงและอื่น ๆ ที่สำคัญผักเหล่านี้สดและปลูกตามธรรมชาติตามริมฝั่งแม่น้ำสาละวิน เราสามารถพึ่งพาพืชเหล่านี้ได้”

ปลาบางชนิดกินผลไม้ป่าและใบไม้เป็นอาหาร เมื่อถึงฤดูของผลไม้บางชนิด จะมีปลาจำนวนมากมารวมล้อมอยู่ใต้ต้นไม้ ทำให้เราสามารถจับปลาได้เป็นจำนวนมาก จับด้วยมือเปล่าก็ได้ บางครั้งฉันคิดว่าพืชป่าตามลำน้ำเหล่านี้ช่วยให้ปลาน้ำจืดหลายชนิดมีชีวิตรอดในพื้นที่นี้ได้ ถ้าไม่มีพืชป่าเหล่านี้ ฉันไม่คิดว่าเราจะมีปลามากชนิดเหมือนอย่างที่เราได้อยู่ในตอนนี” ชาวบ้านซึ่งพึ่งพาก็บริมฝั่งแม่น้ำสาละวินกล่าว

พืชหลายชนิดสามารถปรับตัวให้อยู่รอดในสภาพของน้ำกร่อยทำให้น้ำได้ โดยสามารถเติบโตขึ้นในบริเวณที่มีสัดส่วนของน้ำเค็มและน้ำจืดพอเหมาะ แม้ว่าพืชบางชนิดสามารถขึ้นได้ในสภาพที่มีน้ำเค็มมากหรือน้ำจืดมาก แต่พืชบางชนิดมีความบอบบาง ซึ่งหมายความว่าถ้าพื้นที่นั้นมีน้ำเค็มหรือน้ำจืดมากเกินไปและขาดความสมดุล ก็จะส่งผลกระทบต่อพืชเหล่านั้นได้

จากปากคำของชาวบ้าน พวกเขาสามารถให้ประโยชน์จากพืชเหล่านี้ได้หลายทาง ทั้งเป็นอาหารและยา พืชบางชนิดสามารถรักษาอาการความดันโลหิตสูงและโรคอื่น ๆ ได้ บางชนิดสามารถทำเป็นชาเพื่อป้องกันมะเร็งและโรคอื่น ๆ

การปลูกผักและการดูแลไม้ผล

ชาวบ้านจำนวนมากจากเมืองที่อยู่ปากแม่น้ำสาละวินได้รับประโยชน์จากการทำสวนผักและการดูแลสวนไม้ผล ชาวสวนผักคนหนึ่งจากเมืองเมาะละแห่มงบอกว่า “ผักนานาชนิดไม่ว่าจะเป็นกะหล่ำปลี มะเขือม่วง มะเขือเทศและถั่วชนิดต่าง ๆ ขายได้ราคาดีมากในตลาด”

พืชและผักหลายชนิดแสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมที่มั่นคงและอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำสาละวิน ตามเมืองเหล่านี้มักจะปลูกพริกเขียวและพริกหยวก ถั่วชนิดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นถั่วเหลือง ถั่วเขียว ถั่วแขก และมะเขือเทศ กะหล่ำปลี กะหล่ำดอก ผักกาดหอม มะเขือม่วง แดงกว่า ผักใบเขียว ฯลฯ หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว จะมีการไถที่นาและมีการเตรียมที่เพื่อปลูกผัก โดยอาศัยน้ำที่มาจากแม่น้ำสาละวิน เนื่องจากสารอาหารที่อุดมสมบูรณ์ตามริมฝั่งน้ำและบนเกาะ ชาวบ้านจำนวนมากมีรายได้ดีจากการปลูกผัก ชาวสวนผักคนหนึ่งซึ่งปลูกพริกมาเป็นเวลาหลายปีแล้วบอกว่า เขาสามารถได้กำไรงามในแต่ละฤดูจากการปลูกผักในที่ 2 เอเคอร์ (5 ไร่) ของเขา “หลังจากหักค่าแรงงานและค่าปุ๋ยแล้ว ผมยังทำเงินได้ถึง 1.5 ล้านจ๊าด (ประมาณ 44,000 บาท)” เขากล่าว¹²

มะม่วงและกล้วยจากเกาะที่ปากแม่น้ำสาละวินมีชื่อเสียง ชาวบ้านปลูกผลไม้ตามฤดูกาลและยังไม่เคยเก็บเกี่ยวผลไม้นอกฤดูกาลแบบประเทศอื่น ในฤดูมะม่วงจะมีมะม่วงตกหล่นตามพื้นอยู่ทั่วไป และทุกคนสามารถเก็บกินได้ พวกเขายังปลูกมะพร้าวและอ้อยตามเกาะและแผ่นดินใหญ่ มีการขนถ่ายผลไม้ทางเรือเพื่อนำไปขายที่เมืองเมาะละแห่มงและที่อื่น ๆ เช่นกัน ในตอนเย็น จะมีเรือจอดอยู่ที่ท่าเรือในเมาะละแห่มงจำนวนมากพร้อมกับผักและผลไม้นานาชนิด เป็นกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่นำผลไม้และผักมาขายอย่างหนาแน่น ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าแม่น้ำสาละวินให้ประโยชน์ต่อชุมชนจำนวนมาก

¹² เงินจำนวนนี้ถือว่าเป็นรายได้ที่ดี เพราะตามรายงานของกองทุนเพื่อเด็กองค์การสหประชาชาติ (UNICEF) ในปี 2547 รายได้ต่อหัวประชากรในพม่าอยู่ที่ 7,700 บาทเท่านั้น

การทำปศุสัตว์และเลี้ยงสัตว์ชนิดอื่น

“เราใช้วัวในการเกษตรและขนของ ใช้มูลของมันเพื่อเป็นปุ๋ยให้กับ ต้นข้าวและผัก ทำให้ไม่ต้องซื้อปุ๋ยจากร้านค้า”

ชาวบ้านจำนวนมากมีแม่ น้ำสาละวินเลี้ยงวัว แพะ ไก่ เป็ดและสัตว์ชนิดอื่น ๆ การเลี้ยงวัวเป็นส่วนหนึ่งของระบบเกษตรที่นี่ วัวสามารถนำมาใช้ในงานเกษตร ได้ ให้ปุ๋ยกับที่นาและเป็นสมบัติอันมีค่าชิ้นสำคัญ นานมาแล้ว ผู้คนที่ประเมินฐานะ ความร่ำรวยของกันจากราวัดจำนวนวัวในครอบครัว ไม่ใช้วัดด้วยเงิน ถ้าใครมีที่ดินและ/หรือวัวมาก ก็ถือว่าเป็นคนรวยในหมู่บ้าน

เด็กเลี้ยงวัวกับวัวที่กลับจากท้องทุ่ง หมู่บ้านแซกคา
เมืองของซอน

แม้ว่าหลายสิ่งจะเปลี่ยน
ไปในปัจจุบัน แต่ชาวบ้านซึ่ง
อาศัยอยู่ตามริมฝั่งน้ำยังคง
เลี้ยงวัวเป็นธุรกิจอย่างหนึ่ง
เพราะการเลี้ยงวัวทำได้ง่าย
ตามทุ่งหญ้ากว้างและไร่นา
นอกหมู่บ้านภายหลังฤดู
เก็บเกี่ยว ทั้งยังขายได้ราคา
ดีเพราะมีการแข่งขันสูงระหว่าง
ผู้ค้าวัวตามแนวพรมแดนไทย-
พม่า บางครอบครัวสามารถ
ขายวัวได้เงินจำนวนมาก

เนื่องจากชาวนาที่นี่ทำนาเฉพาะช่วงฤดูฝน ในช่วงฤดูแล้งที่นาจะถูกพัก ปล่อยให้หญ้าขึ้นและกลายเป็นอาหารสำหรับวัว ชาวนามักเก็บฟางไว้เป็นกองให้วัวกินในช่วงฤดูฝน และในช่วงอื่นที่จำเป็น ในช่วงฤดูฝนพวกเขาใช้วัวในการเพาะปลูกและกิจกรรมด้านเกษตรอื่น ๆ

วัวในพื้นที่นี้ดื่มน้ำจากคลองชลประทานที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำสาละวิน แม่น้ำสาละวิน
จึงไม่เพียงให้ประโยชน์ต่อชาวบ้านตามสองฟากฝั่ง แต่ให้ประโยชน์กับวัวด้วย

ทุ่งนาในหมู่บ้านนัตมอ เกาะซองซอน

สวนกล้วยที่เกาะจาจูน เมืองปอง

Photo: MI

เรือขนพืชผลซึ่งจอดอยู่ที่ท่าเรือในเมืองมาะละแหม่ง

ท่าเรือขนาดเล็กในหมู่บ้านกอมูปอน เมืองชองซอน

ประมง

“ปรกติผมใช้แหและจ่าปาซัด¹³ สำหรับจับปลาในแม่น้ำ ตอนนั้น การจับปลายังไม่ได้รับผลกระทบจากประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ ผมใช้เรือ ติดเครื่องยนต์ บางทีก็ดับเครื่องและใช้พายเพื่อประหยัดน้ำมัน ทุกวันนี้ น้ำมัน มีราคาแพงเหมือนกับทอง แพงมาก เราไม่ต้องแข่งกันจับปลาเพราะมีคน ไม่มากนักที่ทำอาชีพนี้ พูดได้ว่าปลายังมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในแม่น้ำ สาละวิน อาชีพนี้ช่วยให้เราหาเลี้ยงชีพได้ และผมเชื่อว่าเราสามารถ พึ่งพาอาชีพนี้ได้แน่นอนโดยไม่ต้องใช้เทคโนโลยีระดับสูง” ชาวประมง จากหมู่บ้านวาวจี

ชาวบ้านและชาวเกาะที่ปากแม่น้ำสาละวินจับปลาแบบพื้นบ้านมาหลายชั่วคน ชาวบ้านส่วนใหญ่ทางตอนใต้ของเมืองของซอนยัดอาชีพจับปลาเป็นหลัก เนื่องจากหมู่บ้าน เหล่านี้ตั้งอยู่ใกล้ทะเล พวกเขาจึงใช้เรือประมงขนาดใหญ่ และที่นี่เป็นแหล่งผลิตปลาแห้ง ปลาจืด และน้ำปลานานาชนิด เนื่องจากพื้นที่แถบนี้เป็นปากทางเข้าสู่เขตนํ้ากร่อย ชาวประมงในท้องถิ่นจึงมีรายได้ค่อนข้างดี โดยสามารถทำเงินได้ระหว่าง 100,000-300,000 จีต (2,800-8,750 บาท) ต่อคน

ในอดีต พวกเขา มักขายปลากันเฉพาะในหมู่บ้าน และขายให้หมู่บ้านข้างเคียง เป็นครั้งคราว แต่ตั้งแต่ปี 1995 เป็นต้นมา บริษัทแช่แข็งปลาได้เซ็นสัญญากับรัฐบาลทหาร พม่าเพื่อประกอบธุรกิจ ในเขตทะเลอันดามันและแม่น้ำสาละวิน พวกเขาซื้อปลาจาก ชาวประมงแถวนี้และส่งออกไปยังญี่ปุ่น จีน และไทย ในตอนแรกบริษัทรับซื้อเฉพาะ ปลาขนาดใหญ่ แต่ตอนนี้พวกเขา รับซื้อปลาแทบจะทุกขนาด ทำให้ในเวลาต่อมา การหาปลาเกรดดีในตลาดท้องถิ่นทำได้ยากขึ้น เพราะปลาเกรดดีจะถูกส่งขายให้กับบริษัท เหล่านี้

ชาวประมงก็ถูกกดดันจากทหารเช่นกัน บางครั้งทหารพม่าขอใช้เรือจากชาวบ้าน เพื่อตรวจการณ์บริเวณปากแม่น้ำสาละวิน เจ้าของเรือจะไม่ได้รับเงินชดเชยสำหรับ

¹³ เป็นแหวนชนิดหนึ่งซึ่งมีปากกว้างและท้ายแคบ ใช้สำหรับจับปลา (จ่าปาซัด เป็นคำในภาษาพม่า)

ค่าน้ำมันหรือค่าใช้จ่ายเรือแต่อย่างใด "แม้ว่าทหารจะไม่ได้ตรวจบริเวณเกาะอย่างสม่ำเสมอ แต่พวกเราก็ต้องไปที่นั่นและทำงานตามที่พวกเขาสั่ง" ชาวประมงจากหมู่บ้านอับติกกล่าว

ประเภทของปลาและแบบแผนการอพยพ

"ในช่วงฤดูฝน ปลาจำนวนมากอพยพเข้ามาในที่น้ำของเราผ่าน ลำคลอง ช่วงนั้นพวกเราสามารถจับปลามาทำปลาแห้ง ปลาঝাঁ และ ปลาส้มเพื่อเก็บเอาไว้ใช้สำหรับทั้งปี เราไม่จำเป็นต้องซื้อปลาเหล่านี้ ในชีวิตประจำวัน ซึ่งช่วยให้ประหยัดเงินได้มาก ถ้าปลาไม่อพยพมาตาม ฤดูกาล มันคงทำให้เกิดปัญหามากมายต่อชีวิตประจำวันของเรา ถ้าไม่มี ปลาঝাঁ พวกเราก็ทำอาหารไม่ได้ เพราะอาหารจำพวกต้มแกงของเราทำจาก ปลาঝাঁทั้งนั้น ปลาঝাঁเป็นส่วนประกอบสำคัญของการทำแกงของ ชาวมอญ และชาวมอญชอบอาหารชนิดนี้ อาหารของเราจะไม่สมบูรณ์เลย ถ้าขาดปลาঝাঁไป" ชาวมอญที่อยู่บนริมฝั่งน้ำสาละวิน

ปากแม่น้ำสาละวินเป็นจุดที่ปลาอพยพขึ้นและลงระหว่างทะเลกับแม่น้ำ จาก ปากคำของชาวบ้านในท้องถิ่น ปลาอพยพซึ่งรู้จักกันในแถบนี้ประกอบด้วยปลาที่มีลักษณะ ลำตัวเรียวยาวทรงกระบอก (cylindrical fish) (ซึ่งมีชื่อเรียกในภาษาถิ่นว่า Kaplon pain) hilsa (ซึ่งมีชื่อในท้องถิ่นว่า Nyathaloke) ปลาอินทรีจุด (Spanish mackerel ซึ่งมีชื่อในท้องถิ่นว่า Kahadi), mango fish, bummalo, ปลาช่อน, ปลาดุก, feather back, ปลากระทุงเหว (Hamilton's carp), river catfish และอื่น ๆ ซึ่งเป็นปลาที่ต้องพึ่งพาลักษณะน้ำทั้งสองแบบ (ทั้งน้ำจืดและน้ำเค็ม) ชาวบ้านยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับการอพยพตามฤดูกาลของปลาระหว่าง แม่น้ำสาละวินสายหลักกับลำน้ำสาขา ปลาน้ำจืดบางชนิดจะอพยพไปมาหลายช่วงเวลา ระหว่างแม่น้ำสายหลักกับแม่น้ำจาย อัดตะวันและแม่น้ำสาขาอื่น ๆ ชาวประมงให้ข้อมูล ว่าปลาที่พบทั้งปีมีอยู่ไม่มากชนิด แต่ปลาส่วนใหญ่จะหมุนเวียนไปตามลำน้ำสาขาต่าง ๆ ทั้งปี เชื่อกันว่าการอพยพของปลาเป็นไปตามวัฏจักรและลักษณะการไหลของน้ำของแม่น้ำ สาละวินสายหลักและลำน้ำสาขา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากภูมิอากาศแบบมรสุม

ในบริเวณเมืองหลัก 5 แห่งที่ปากแม่น้ำสาละวิน ชุมชนทำนน้ำและชาวประมง ในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญของลำน้ำสาขาของสาละวิน และน้ำที่ท่วมนาข้าว และป่าตามฤดูกาล ในช่วงฤดูฝนเมื่อระดับน้ำอยู่สูงสุด นาข้าวและป่าจะถูกน้ำท่วม ปลา

และสัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ ใช้พื้นที่เหล่านี้เป็นแหล่งอาศัยและวางไข่ เป็นที่ ๆ พวกมันสามารถหลบภัยและหาอาหาร สัตว์น้ำเหล่านี้กินพืช น้ำ ใบไม้และผลไม้ หนอน แมลง และสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังทั้งที่อยู่บนบกและในน้ำ ไม่ว่าจะเป็นกิ้ง ปู หอย และปลาชนิดต่าง ๆ

ในช่วงต้นฤดูฝน ปลาจะวางไข่ในทุ่งนาทางตอนบน (ด้านท้ายน้ำ) ของแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขา ปลาเหล่านี้ช่วยป้องกันไม่ให้น้ำท่วมถูกแมลงทำลาย และเป็นแหล่งอาหารสำคัญสำหรับชาวนาและชาวบ้านที่อยู่ตามลำน้ำ หลังจากสามเดือนผ่านไปก่อนจะถึงฤดูเก็บเกี่ยว (ในราวเดือนกันยายน) ปลาจะอพยพกลับไปแม่น้ำสาละวินอีกครั้ง เพื่อหาทางเอาชีวิตรอดในช่วงฤดูหนาวและแล้ง ซึ่งเป็นช่วงที่ทุ่งนาจะไม่มีน้ำเหลือให้พวกมันมีชีวิตรอดได้

ปลาอพยพชนิดอื่นประกอบด้วย Nyathaloud, Kapaloi Pain, Nyagin และ Kamanyot ซึ่งเป็นปลาที่ชาวมอญคุ้นเคยเป็นอย่างดี พวกเขาสามารถจับปลาเหล่านี้ได้ทั่วไปตามแม่น้ำสายหลักและลำน้ำสาขา ปลาเหล่านี้สามารถขายได้ราคาดีในตลาดเพราะคนส่วนใหญ่ชอบกินปลาเหล่านี้ เมืองต่าง ๆ ในรัฐมอญจะขายปลาจำพวกนี้ทุกวันในตลาดปลาสด และเป็นแหล่งสารอาหารที่สำคัญสำหรับชาวบ้านที่อาศัยตามริมฝั่งน้ำสาละวินและลำน้ำสาขา

Photo: NI

ตลาดปลาในเมืองมาละแหม่ง

โชคร้ายที่นอกจากชาวประมงและชาวนาในท้องถิ่นซึ่งมีที่นาอยู่ใกล้กับริมฝั่งน้ำแล้ว ไม่มีคนกลุ่มอื่นที่สนใจ

แบบแผนการอพยพของปลา ผู้นำชุมชนคนหนึ่งกล่าวกับคณะผู้วิจัยว่า “เราจำเป็นต้องศึกษาวิจัยพันธุ์ปลาน้ำจืดและลักษณะเฉพาะของพวกมัน รวมทั้งวัฏจักรการอพยพขึ้นและลงระหว่างแม่น้ำสายหลักกับลำน้ำสาขา” เนื่องจากทรัพยากรและเวลาที่จำกัด ทำให้เรา

ไม่สามารถอธิบายข้อมูลอย่างเต็มที่ให้กับผู้อ่านในเรื่องนี้และในความจริงการอพยพของปลาในแม่น้ำสาละวินอาจมีรายละเอียดและมีความหลากหลายในแง่ของชนิดปลา มากกว่าความรู้ที่เรามีอยู่

เนื่องจากในตอนนี่ยังไม่มีเชื่อกันแม่น้ำสาละวินซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการใช้และระดับของน้ำตามฤดูกาล ปลาเหล่านี้จึงยังอพยพอย่างเสรีเข้าสู่หน้าข้าวและลำน้ำสาขามีชีวิตรอดอยู่ในแหล่งอาศัยที่อุดมสมบูรณ์และยังไม่มีสัตว์อื่นอาศัยอยู่ น้ำซึ่งหลากท่วมตามฤดูกาลที่ปากแม่น้ำสาละวินเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นประจำและให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านในท้องถิ่น วิศวกรชีวิตและความอยู่รอดของปลาหลายชนิดในแม่น้ำสาละวินต้องพึ่งพากับการไหลตามฤดูกาลของแม่น้ำ แก่งและน้ำวนในแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขาคือช่วยให้อาหารและสืบพันธุ์ได้ การหลากตามฤดูกาลของแม่น้ำสาละวิน คุณภาพน้ำและแบบแผนการท่วมตามธรรมชาติจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การทำประมงในแม่น้ำสาละวินอยู่รอดได้ และทำให้ชาวบ้านที่ต้องพึ่งพาประมงสำหรับอาหารและอาชีพมีความมั่นคง การเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำอย่างที่เป็นจังหวะซึ่งมีความสม่ำเสมอเหมือนการหายใจของสิ่งมีชีวิต ส่งเสริมให้พันธุ์ปลานานาชนิดอยู่รอดได้ ทั้งยังช่วยหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนหลายแสนคน

ชาวประมงจะจับปลาโดยอาศัยวันที่ตามปฏิทินทางจันทรคติ ทำให้สามารถจับปลาได้มาก พวกเขาใช้องค์ความรู้เหล่านี้ในการประกอบอาชีพและไม่สนใจองค์ความรู้แบบอื่นซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่นี้ ในขณะที่แม่น้ำยังไหลอย่างเป็นธรรมชาติ พวกเขาสามารถพยากรณ์ลักษณะน้ำขึ้นลงได้อย่างง่ายดาย ในทางตรงข้าม ถ้ามีการควบคุมกระแสทางตอนเหนือ น้ำ องค์ความรู้ของชาวประมงก็จะไม่เกิดประโยชน์อีกต่อไป พวกเขาจะต้องใช้เวลาอีกหลายปีเพื่อจะเรียนรู้และรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมของพวกเขา เหมือนอย่างเช่นชาวประมงในกัมพูชาที่พบว่าเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ใช้ในช่วงฤดูแล้งไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ เลย เนื่องจากความแปรปรวนของน้ำอันเป็นผลมาจากเขื่อนน้ำตกลายหลายที่สร้างขึ้นตอนเหนือน้ำ¹⁴

¹⁴ อ่างแล้วในเชิงอรรถที่ 11

การสูญเสียอาชีพและการอพยพ

“แม้ว่าชาวบ้านที่อาศัยตอนเหนือจากเขื่อนขึ้นไปจะถูกน้ำท่วม แต่อย่างน้อยพวกเขายังสามารถใช้น้ำได้ แต่พวกเราทางท้ายน้ำจะได้รับผลกระทบในทางระบบนิเวศทั้งหมด น้ำเค็มเป็นอันตรายต่อพืชผลของเรา มาก ทั้งเราอาจไม่สามารถใช้น้ำเค็มหรือใช้น้ำเพื่อการเกษตรต่อไปได้”
ผู้นำชาวมอญ

ชาวบ้านตามริมฝั่งน้ำและบนเกาะมีเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ซึ่งต้องพึ่งพาอย่างมากกับทรัพยากรธรรมชาติที่มาจากแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขา ทั้งน้ำเพื่อดื่มกินและอาหาร ถ้าน้ำในแม่น้ำเค็มเกินไปหรือเต็มไปด้วยโลหะหนัก สระน้ำของหมู่บ้านก็จะใช้ดื่มไม่ได้อีกต่อไป การลดลงของการผลิตด้านเกษตรจะส่งผลกระทบในทางลบต่อเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเอง การเปลี่ยนแปลงของริมฝั่งน้ำจะส่งผลกระทบต่อสวนผักตามริมฝั่งน้ำซึ่งเป็นแหล่งอาหารสำคัญ การลดลงของปริมาณปลาที่จับได้จะส่งผลกระทบต่อแหล่งโปรตีนที่สำคัญ ชาวบ้านจะไม่สามารถหาอาหารได้เพียงพอกับความต้องการ

หลักฐานจากเขื่อนโครงการอื่นซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในแม่น้ำ ชี้ให้เห็นผลกระทบที่สำคัญต่อชาวบ้านที่ต้องพึ่งพาแม่น้ำเพื่อหารายได้ จากการศึกษามูลค่าทางเศรษฐกิจเปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังสร้างเขื่อนของชาวบ้านซึ่งอาศัยอยู่บริเวณท้ายน้ำของแม่น้ำเซซานในกัมพูชา พบว่ารายได้เฉลี่ยของครัวเรือนลดลงประมาณ 57%¹⁵ เนื่องจากชาวบ้านตามริมฝั่งน้ำสาละวินมีชีวิตอยู่ในระดับที่พอหาเลี้ยงชีพได้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากเขื่อนอาจบีบให้พวกเขาต้องอพยพไปหางานทำที่อื่น ซึ่งมักหมายถึงการหางานทำในประเทศอื่น

¹⁵ Down River, The Consequences of Vietnam's Se San River Dams on Life in Cambodia and their Meaning in International Law, NGO Forum on Cambodia, 2005

บทที่ 5

ปราศจากข้อมูล

แม้ว่าทหารจะส่งเสริมโครงการขนาดใหญ่เพื่อพัฒนาประเทศ แต่พวกเขาไม่เคยประเมินความต้องการพื้นฐานของประชาชน และไม่เคยคำนึงว่าโครงการขนาดใหญ่เช่นนี้จะตอบสนองความต้องการนั้นหรือไม่ ไม่ว่าไฟฟ้าซึ่งผลิตได้จากเขื่อนสาละวินจะจ่ายให้กับคนในท้องถิ่น คนในเมืองหรือประเทศเพื่อนบ้าน การสร้างเขื่อนเหนือน้ำจะเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในด้านทำนน้ำด้วย สำหรับประชาชนค่อนล้านซึ่งอาศัยอยู่ในระบบนิเวศตรงปากแม่น้ำ โครงการนี้จะนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของพวกเขาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ถึงกระนั้นชาวบ้านในท้องถิ่นก็ไม่เคยได้รับทราบข้อมูล ทั้งไม่เคยมีการขอความเห็นของพวกเขาเกี่ยวกับโครงการเขื่อนแต่อย่างใด

ชาวบ้านซึ่งอาศัยอยู่ด้านทำนน้ำสาละวิน ไม่มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลเขื่อนสาละวินเลย พวกเขาไม่ทราบเกี่ยวกับเขื่อน ไม่ทราบผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ทั้งไม่เคยคิดว่าเขื่อนจะเป็นปัญหาต่อวิถีชีวิตของตน ชาวนาผู้หนึ่งซึ่งได้รับการบอกเล่าเกี่ยวกับโครงการเขื่อนโดยคณะผู้วิจัยบอกว่า “พวกเราใช้ชีวิตอยู่ทำนน้ำ ไกลจากที่ตั้งเขื่อนมาก และไม่ได้อยู่ในพื้นที่น้ำท่วม ฉันไม่คิดว่ามันจะเป็นปัญหาสำหรับฉันหรอก” แต่เมื่อถามชาวบ้านว่าจะทำอย่างไรหากมีการสร้างเขื่อนขึ้นมาในแม่น้ำสาละวิน และระดับน้ำจะลดลงในบางช่วง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการใช้ของน้ำเข้าสู่คลองชลประทาน พวกเขาก็ได้แต่เงิบและ

ยืนยันว่ารัฐบาลคงไม่สร้างเขื่อนเหนือน้ำหรือก เพราะพวกเขายังไม่เห็นรายงานเกี่ยวกับโครงการเขื่อนนี้ในโทรทัศน์แต่อย่างใด

บางคนไม่เชื่อด้วยซ้ำว่าจะสามารถสร้างเขื่อนในแม่น้ำสาละวินได้ เมื่อสมาชิกของคณะผู้วิจัยบอกกับชาวบ้านกลุ่มหนึ่งถึงโอกาสที่จะมีการสร้างเขื่อน ชาวบ้านกลับไม่เชื่อ “ฉันไม่เชื่อว่าจะมีใครสร้างเขื่อนกันแม่น้ำสาละวินได้หรือก มันกว้างใหญ่เกินไป” ชาวบ้านคนหนึ่งกล่าว ชาวบ้านยังเชื่อว่าการไหลของน้ำในแม่น้ำจะดำเนินต่อไปเช่นนี้ตราบชั่วกาลนาน แม้ทางคณะจะแจ้งให้พวกเขาทราบถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำอันเนื่องมาจากการสร้างเขื่อนตอนเหนือน้ำก็ตาม

ในเมื่อแม่น้ำสาละวินหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น การสร้างเขื่อนจึงควรเกิดขึ้นเมื่อมีการสอบถามความเห็นและให้ข้อมูลอย่างพอเพียงกับชาวบ้าน แต่ที่ผ่านมา รัฐบาลหรือหน่วยงานอื่น ๆ ไม่เคยสอบถามประชาชนทำให้น่าคนไหนเกี่ยวกับโครงการเขื่อนเลย หน่วยราชการในท้องถิ่นเองก็ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับโครงการเขื่อน ตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการเขื่อนโลกและแนวปฏิบัติที่เสนอไว้ การสำรวจความเป็นไปได้ในพื้นที่ก่อสร้างเขื่อนมีความจำเป็นพอ ๆ กับการรักษาหรือกับผู้ที่จะได้รับผลกระทบทุกคน รวมทั้งประชาชนที่อาศัยอยู่ทำน้ำ แต่ในตอนนี้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญในโครงการเขื่อนกลับไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับโครงการนี้เลย ทางเราต้องให้ความสนใจต่อข้อกังวลของพวกเขา

ความเสี่ยงด้านสุขภาพ

จากข้อมูลขององค์การอนามัยโลก ระบบสาธารณสุขในพม่าในปัจจุบันถือได้ว่าแย่ที่สุดแห่งหนึ่งในโลก¹⁶ ในระดับท้องถิ่น ผู้ที่อาศัยอยู่ตามริมฝั่งน้ำสาละวินและลำน้ำสาขาต้องเผชิญกับโรคภัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นมาลาเรีย โรคติดเชื้อทางเดินหายใจและโรคผิวหนัง ระบบอนามัยที่เลวร้ายและคุณภาพน้ำต่ำทำให้เกิดปัญหานี้รุนแรงยิ่งขึ้น

การปล่อยน้ำสกปรกออกจากอ่างเก็บน้ำส่งผลให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพต่อคนที่อยู่ทำน้ำ โดยจะเห็นได้จากโครงการเขื่อนต่าง ๆ ทั่วโลก ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำอะเมซอนเกิดอาการคันทางผิวหนังและได้รับผลกระทบด้านสุขภาพอย่างอื่น

¹⁶ World Health Report 2000: Health Systems- Improving Performance, World Health Organization (WHO), 2000

ข้อเสนอแนะของคณะกรรมการเขื่อนโลก

ในเดือนพฤศจิกายน 2543 คณะกรรมการเขื่อนโลกเสนอว่า กรอบการพัฒนาแบบใหม่ต้องอยู่บนพื้นฐานความเคารพต่อสิทธิมนุษยชน และมีข้อเสนอแนะว่าก่อนการตัดสินใจสร้างเขื่อน ควรมีการประเมินความต้องการด้านน้ำ อาหารและพลังงานอย่างชัดเจนเสียก่อน ควรมีการพิจารณาทางเลือกทั้งหมด และควรให้ความสำคัญมากที่สุดต่อการปรับปรุงระบบเดิมที่มีอยู่ ผู้ที่น่าจะได้รับผลกระทบควรมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และควรเป็นผู้ได้รับประโยชน์กลุ่มแรกจากโครงการเหล่านี้ ไม่ควรมีการสร้างเขื่อนหากผู้ได้รับผลกระทบไม่ยอมรับ และควรให้ความใส่ใจเป็นพิเศษต่อคนพื้นเมืองและชนเผ่า*

*ข้อมูลจาก *Dammed Rivers, Damned Lives: The Case Against Large Dams*, International Rivers Network, 2003 สำหรับข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับข้อเสนอแนะของคณะกรรมการเขื่อนโลกโปรดดู www.dams.org

เมื่อมีการปล่อยน้ำสกปรกออกจากอ่างเก็บน้ำทูลูคู¹⁷ ส่วนผู้ที่อยู่ด้านท้ายน้ำของเขื่อนน้ำตกหย่าหลีในกัมพูชาให้ข้อมูลว่าพวกเขาต้องเจอกับปัญหาท้องเสีย การติดเชื้อทางเดินอาหาร อากาศแสบตาและคันผิวหนังเพิ่มมากขึ้นหลังจากการสร้างเขื่อน¹⁸

¹⁷ อ่างแล้วในเชิงอรรถที่ 11

¹⁸ อ่างแล้วในเชิงอรรถที่ 15

ข้อกังวลด้านความปลอดภัย

ชาวบ้านในท้องถิ่นมีความรู้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับการไหลของน้ำและการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล แต่ถ้ามีการสร้างเขื่อน จะทำให้ชาวบ้านเกิดปัญหาในการปรับตัวเข้ากับสภาพธรรมชาติของแม่น้ำที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่สามารถคาดการณ์ได้ อันเป็นผลเนื่องมาจากการปล่อยน้ำและการเพิ่มขึ้นของน้ำอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในกรณีที่ผู้ซึ่งอยู่ท้ายน้ำไม่ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการปล่อยน้ำ กระแสน้ำสาละวินไหลอย่างเชี่ยวกรากในช่วงฤดูฝน โดยเฉพาะช่วงที่น้ำปริ่มริมฝั่งอันเนื่องมาจากฝน ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวบ้านต้องเดินเรืออย่างระมัดระวัง "ฉันไม่กลัวอะไรหรอกนอกจากคลื่นขนาดยักษ์ เพราะมันสามารถทำลายทุกสิ่งได้" ชาวประมงในเมืองปองกล่าว

ในเดือนเมษายน 2548 การปล่อยน้ำออกจากเขื่อนอินทริสาคร โดยบริษัทพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำนามาตาของรัฐโดยไม่มี การแจ้งล่วงหน้า ส่งผลให้ผู้แสวงบุญชาวฮินดูอย่างน้อย 62 คนเสียชีวิตไปในระหว่างร่วมชุมนุมในพิธีกรรมทางศาสนา¹⁹ ชาวละหู่ซึ่งอาศัยตามริมฝั่งแม่น้ำโขงด้านตะวันออกของรัฐบาลให้ข้อมูลว่าเกิดอุบัติเหตุทางเรืออันเนื่องมาจากการเพิ่มสูงขึ้นโดยทันทีอย่างไม่คาดหมายในวันที่แสงแดดจ้าอันเนื่องมาจากความแปรปรวนของกระแสน้ำ²⁰ นอกจากความตายที่เกิดจากการเดินเรือแล้วชาวบ้านในกัมพูชาเล่าถึงอุบัติเหตุที่ทำให้เด็กจมน้ำตายหรือถูกพัดพาไปในขณะที่กำลังอาบน้ำ วิ่งเล่นหรือทำงานใกล้กับแม่น้ำ²¹ ผู้ที่ใช้น้ำจากแม่น้ำด้วยการลงไปอาบน้ำ ล้างถ้วยชาม ทำกับข้าวและทำความสะอาดบ้าน อาจต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงหรืออันตรายที่กระทบต่อวิถีชีวิตประจำวัน อันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของระดับน้ำอย่างไม่เป็นไปตามธรรมชาติและไม่คาดหมาย อันเป็นผลเนื่องมาจากการปล่อยน้ำจากพื้นที่โครงการด้านเหนือเขื่อน

สิ่งที่เลวร้ายกว่าภัยคุกคามของการเพิ่มของระดับน้ำยังได้แก่โอกาสที่เขื่อนจะแตก หายนะด้านเขื่อนครั้งร้ายแรงที่สุดในโลกเกิดขึ้นที่มณฑลเหอหนาน ตอนกลางของประเทศ

¹⁹ "Death toll rises in Indian dam tragedy." 12 April 2005. <http://www.waterpowermagazine.com>

²⁰ "Deadly Changes: Unpredictable water surges and unprecedented low water levels on the Mekong have human costs," *Undercurrents: Monitoring Development on Burma's Mekong*, Lahu National Development Organization, July, 2006

²¹ อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 15

จีน เมื่อปี 1975 ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตมากถึง 230,000 คน²² ทั้งมีการแสดงความกังวลต่อที่ตั้งโครงการเขื่อนสาละวินตามแนวพรมแดนไทย-พม่า ซึ่งตั้งอยู่บนรอยเลื่อนที่ยังมีพลัง²³

ไม่มีหลักประกันใด ๆ ว่าจะมีการศึกษาผลกระทบด้านสังคมหรือสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบสำหรับโครงการเขื่อน ทั้งไม่มีหลักประกันว่าจะมีกระบวนการก่อสร้างที่เหมาะสมและได้รับการตรวจสอบ และชาวบ้านเองก็อาจไม่ได้รับข้อมูลที่พอเพียงเกี่ยวกับการปล่อยน้ำและอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากเขื่อน ประชาชนครึ่งล้านคนที่อาศัยอยู่ปากแม่น้ำสาละวินจึงต้องตกอยู่ใต้ความเสี่ยงที่ไม่จำเป็น

การขาดการประเมินผลและข้อมูลเกี่ยวกับความเสียหายที่จะมีต่อวิถีชีวิต

ในปลายปี 2548 รัฐบาลทหารรอดอ้างความสำเร็จจากการก่อสร้างสะพานเชื่อมระหว่างเมืองเมาะละหม่งกับเมาะตะมะข้ามแม่น้ำสาละวิน โดยถือเป็นความสำเร็จด้านการพัฒนา แต่ชาวนาจากเมืองของซอนกล่าวว่า หลังจากสร้างสะพานเสร็จ ทิศทางการไหลของน้ำก็เปลี่ยนแปลงไปเนื่องมาจากเสาที่ค้ำยันสะพาน แบบแผนการไหลของน้ำแบบใหม่ทำให้น้ำกระแทกเข้าฝั่ง และเกิดการกัดเซาะ ในขณะที่พื้นที่ที่ริมฝั่งน้ำเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่สำคัญของชุมชนมาเป็นเวลานานแล้ว ส่งผลให้เกิดการทำลายเรือกสวนไร่นาหลายร้อยแห่งอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นในอดีต ชาวนาซึ่งมีที่นาอยู่ใกล้กับริมฝั่งน้ำต่างหวาดผวากับการสูญเสียที่ดินของตน ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อมีการนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่วิถีชีวิตชาวนา โดยไม่มีการประเมินข้อมูล อาชีพของพวกเขา ก็อาจจะเสียหาย

Photo: MI

The bridge while under construction

²² อ้างแล้วในเชิงอรรถที่ 11 หน้า 117

²³ “โครงการเขื่อนสาละวินที่เสนอโดย กฟผ.ตั้งอยู่บนรอยเลื่อนที่มีพลัง” สัมภาษณ์ผศ.ดร.ปัญญา จารุศิริ หน่วยปฏิบัติการวิจัยธรณีวิทยาแผ่นดินไหวและธรณีแปรสัณฐาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักข่าวสาละวิน มีนาคม 2548

Photo: MI

บทที่ 6

สรุป

“อันที่จริงพวกเราสามารถทำนายว่าฝนจะตกเมื่อไร น้ำจะขึ้นและลงเมื่อไร และควรปลูกผักในช่วงไหน กรณีที่เกิดฝนก่อนเทศกาลสงกรานต์ หมายถึงว่าฤดูฝนจะมาเร็วขึ้น แต่ถ้าฝนตกภายหลังสงกรานต์ก็ทำนายว่า ฤดูฝนจะมาช้าลง แต่โดยทั่วไปแล้วฝนจะตกภายใน 40 วันหลังเทศกาลสงกรานต์ ระดับน้ำจะขึ้นสูงและคงที่อยู่ที่ประมาณ 2-3 ชั่วโมง จากนั้นจึงเริ่มลดลง ในช่วงเวลานั้น ชาวประมงสามารถจับปลาในแม่น้ำได้มาก และสามารถทำรายได้มาก ความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เรามีชีวิตได้อย่างปลอดภัยอยู่ที่ริมฝั่งน้ำ เรารู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นในช่วงเวลาใด เราสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมได้” ชาวนา ริมฝั่งน้ำสาละวิน

ถ้าชาวบ้านด้านท้ายน้ำสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงต่อสิ่งแวดล้อมของพวกเขา พวกเขาจะสามารถปรับกิจกรรมและอาชีพให้เข้ากันได้ แต่เนื่องจากพวกเขาอาศัยอยู่ และได้ปรับตัวเข้าหาระบบนิเวศในท้องถิ่นมาเป็นเวลานานแล้ว พวกเขาจึงไม่คิดว่าจะเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมใด ๆ ขึ้น แต่ถ้าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแตกต่างจากความเปลี่ยนแปลงที่พวกเขาคุ้นเคย มันก็จะทำให้เกิดความเสียหายต่อวิถีชีวิตและการทำงานประจำวัน

โดยเฉพาะสำหรับชาวประมงและชาวนา การเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำและกระแสน้ำ การเปลี่ยนแปลงของการสะสมตะกอนและคุณภาพน้ำจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และความมั่นคงด้านอาหารในท้องถิ่น

แต่รัฐบาลทหารพม่ายังคงเดินหน้าร่วมมือกับนักลงทุนต่างชาติเพื่อสร้างเขื่อนสาละวินในพม่า รัฐบาลไม่เคยให้ข้อมูลหรือปรึกษาหารือกับผู้ที่มชีวิตอยู่ริมฝั่งน้ำสาละวินหรือลำนน้ำสาขาเลย การปราบปรามสื่อเสรี การจับกุม การทุบตีและวิสามัญฆาตกรรมที่กระทำต่ออันภรณ์รงค์ด้านประชาธิปไตยและสิ่งแวดล้อม และขัดต่อความต้องการของชาวบ้านทั่วทั้งประเทศ ทำให้การเข้าถึงข้อมูลและคำถามเกิดขึ้นได้ยาก

น้ำเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของทุกชีวิตในโลก ชาวบ้านในท้องถิ่นจะต้องสามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรนี้ได้เต็มที่ การพัฒนาอาชีพทางเลือกอาจเป็นปัญหาที่ยากสำหรับคนในท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะอาชีพพื้นบ้านอย่างเช่น การทำนา ปลูกผัก เลี้ยงวัวและจับปลาเป็นสิ่งที่ทำกันมาตั้งแต่ยุคบรรพชน และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและความเป็นองค์รวมอย่างแยกไม่ออก หมู่บ้านและเมือง 100 แห่งที่ตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำสาละวินหรือคนเกือบครึ่งล้านต้องพึ่งพาอาศัยพื้นที่เหล่านี้

ถึงเวลาแล้วที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องคิดถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อผู้คนในแม่น้ำสาละวิน รวมทั้งประชาชนและสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และผลกระทบจากชุมชนหนึ่งอาจแพร่ไปยังชุมชนอื่นได้ ยกตัวอย่างเช่น สืบเนื่องจากการไม่มีงานทำและผลกระทบอื่น ๆ ที่มีต่อคนในท้องถิ่น มีความเป็นไปได้ว่าประชาชนชาวพม่าหลายแสนคนจะอพยพเข้าสู่ประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ

องค์กรเยาวชนก้าวหน้าชาวมอญได้สำรวจชุมชนซึ่งอาศัยอยู่ใน 5 เมืองหลักในบริเวณปากแม่น้ำสาละวิน และนำเสนอเรื่องราวของพวกเขาในรายงานฉบับนี้ จากข้อมูลของการศึกษาที่ผ่านมาทำให้เราคาดการณ์ถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นกับชุมชนต่าง ๆ ได้ แต่ยังคงมีคำถามและความไม่แน่นอนอีกหลายประการ ซึ่งควรได้รับการศึกษาอย่างถี่ถ้วน ควรมีการประเมินผลกระทบต่อชาวบ้านที่ดีกว่านี้ และมีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อน และผลกระทบอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นที่จะมีต่อวิถีชีวิต สำคัญที่สุด ชาวมอญเองจะต้องมีสิทธิมีเสียงในการแสดงความคิดเห็นว่าควรมีการสร้างเขื่อนที่ใด

โครงการเพื่อนใด ๆ ก็ตามต้องให้ความสำคัญกับผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมต่อผู้ที่อาศัยอยู่ท้ายน้ำ และที่สำคัญ จะต้องช่วยให้พวกเขาได้รับข้อมูลอย่างถี่ถ้วนและแสดงความเห็นชอบ แต่กระบวนการเช่นนี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้ภายใต้รัฐบาลทหารอย่างปัจจุบัน องค์การเยาวชนก้าวหน้าชาวมอญจึงขอเรียกร้องให้ทุกฝ่ายหยุดการลงทุนและยุติโครงการเขื่อนสาละวิน

ชุมชนปากแม่น้ำสาละวิน

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	ประชากรโดยประมาณ
เมืองผาอ่าง		
กอดตอ	300	1,500
กอดปุด	200	1,000
ขวัญญู กาดโ	300	1,500
กอดนัท	400	2,000
บาดตอ	350	1,750
กอดลา	400	2,000
บาโต	450	2,250
ซาทักยีน	1,300	6,500
กอดลามู	400	2,000
กอดคราง	350	1,750
คะยา มั่นยา	450	2,250
ขวัญญู ส่าลาน	700	3,500
ขวัญญู คราย	500	2,500
ขวัญญู เตลาย	500	2,500
ขวัญญู เดแค	400	2,000
ขวัญญู โฟ	300	3,000
ขวัญญู หนองจอก	250	1,250
กอดเดลี	300	1,500
กอดจาย-ลัตฮัน	350	1,750
ขวัญญู กอดนัต	350	1,750
ขวัญญู กอดลา	360	1,800
ทอดาย	1,750	8,750

หมายเหตุ การประมาณจำนวนประชากรใช้ตัวเลขจำนวนครัวเรือนต่ำสุดในแต่ละพื้นที่ โดยคำนวณจำนวนครัวเรือนจากค่าเฉลี่ยสมาชิก 5 คนต่อครอบครัว ชื่อที่ทำตัวเอนเป็นชื่อเกาะ

ชุมชนปากแม่น้ำสาละวิน

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	ประชากรโดยประมาณ
จาย นอท	300	1,500
คา อ่อง คราย	500	2,500
วา ลาย	200	1,000
กอก กะยศ	100	500
กอก มีท	400	2,000
กะโตกะโดน	150	750
ขวัญ ตา	1,500	7,500
ขวัญ กอ ปาย	1,000	5,000
ขวัญ กอ เก	450	2,250
ขวัญ กอ จักร	150	750
ขวัญ คริป	300	1,500
ขวัญ ครบคราย	300	1,500
ขวัญ ตะนี่	1,000	5,000
ขวัญ คลังตาย	1,500	7,500
เกาะ 1 เกาะ - ไม่มีชื่อ	ไม่มีประชากรถาวร	
เมืองปอง		
กอก การ์วัน	ไม่มีประชากรถาวร	
มืตตะมา	2,851	17,515
ไม คะเล	400	2,000
ดูยีน เสท	250	1,250
ซีซอน	400	2,000
จอก จัน	350	1,750
วา จี	300	1,500

หมายเหตุ การประมาณจำนวนประชากรใช้ตัวเลขจำนวนครัวเรือนต่ำสุดในแต่ละพื้นที่ โดยคำนวณจำนวนครัวเรือนจากค่าเฉลี่ยสมาชิก 5 คนต่อครอบครัว ชื่อที่ทำตัวเอนเป็นชื่อเกาะ

ชุมชนปากแม่น้ำสาละวิน

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	ประชากรโดยประมาณ
มอ เป	500	2,500
กะลา โคน	200	1,000
กอ พลาย จุน	150	750
มาย มา ลาจุน	50	250
นัท มอ	200	1,000
กอ ซาย	450	2,250
กอ โทเม	300	1,500
กอ ปีก	200	1,000
แมเม จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
มาโต จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
จา จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
ยาย จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
อ่องมินคลา จุน	50	250
ชเวดิงกา จุน	30	150
ยีนวาย จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
กอ โพน จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
ทาย กวิน จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
เมี่ยยาดานา จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
ชาคะไทน จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
ชเวดิงกา จุน จี	ไม่มีประชากรถาวร	
สิงกุง จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
จุน ซาย	ไม่มีประชากรถาวร	
กะลา จุน	30	150

หมายเหตุ การประมาณจำนวนประชากรใช้ตัวเลขจำนวนครัวเรือนต่ำสุดในแต่ละพื้นที่ โดยคำนวณจำนวนครัวเรือนจากค่าเฉลี่ยสมาชิก 5 คนต่อครอบครัว ชื่อที่ทำตัวเอนเป็นชื่อเกาะ

ชุมชนปากแม่น้ำสาละวิน

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	ประชากรโดยประมาณ
เกาะ 2 เกาะ - ไม่มีชื่อ	ไม่มีประชากรถาวร	
เมืองซองซอน		
กวี	500	2,500
มู๋นอง	270	1,350
ทองซอน	750	3,750
ดาวยัท	450	2,250
กอด มู๋ปอน	270	1,350
กา ยอ	1,300	6,500
บ่อ นัท	500	2,500
แสงก โค	870	4,350
ซองซอน	1,750	8,750
นัท มอ	660	3,300
การิท ตี้ด	650	3,250
ขวัญ ตาน	645	3,225
มา ย่า	790	3,950
กอด โย	260	1,300
ขวัญ วี จาย	120	600
ขวัญ มาย	185	925
ขวัญ กายอ	680	3,400
หีนดา จุน	100	500
กอด มู๋โพน จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
กวี จุน	ไม่มีประชากรถาวร	
เกาะ 2 เกาะ - ไม่มีชื่อ	ไม่มีประชากรถาวร	

หมายเหตุ การประมาณจำนวนประชากรใช้ตัวเลขจำนวนครัวเรือนต่ำสุดในแต่ละพื้นที่ โดยคำนวณจำนวนครัวเรือนจากค่าเฉลี่ยสมาชิก 5 คนต่อครอบครัว ชื่อที่ทำตัวเอนเป็นชื่อเกาะ

ชุมชนปากแม่น้ำสาละวิน

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	ประชากรโดยประมาณ
เมืองจายमारอ		
มูท มู	350	1,750
ควา ครอบ	350	1,750
บารานา	1,000	5,000
สันกลม	250	1,250
ดัมมาซา	500	2,500
ขวัญ กะรานา	1,000	5,000
ขวัญ สันกลม	250	1,250
ขวัญ ดัมมาซา	500	2,500
ขวัญ กอ ปาลาย	450	2,250
ยอง ปิง ซัท	300	1,500
จอน วอน	400	2,000
คลาย จอย	300	1,500
วา ไคลม	200	1,000
จายคารม	400	2,000
วหะมี	300	1,500
ขวัญ พารา	300	1,500
โมโคร	300	1,500
จายमारอ	N/A	N/A
วา คะนาย	200	1,000
กอ ปานีต	400	2,000
ยิต โตน	400	2,000
ควา โวน	350	1,750

หมายเหตุ การประมาณจำนวนประชากรใช้ตัวเลขจำนวนครัวเรือนต่ำสุดในแต่ละพื้นที่ โดยคำนวณจำนวนครัวเรือนจากค่าเฉลี่ยสมาชิก 5 คนต่อครอบครัว ชื่อที่ทำตัวเอนเป็นชื่อเกาะ

ชุมชนปากแม่น้ำสาละวิน

ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	ประชากรโดยประมาณ
คู เล	400	2,000
กอก ซับ	400	2,000
เกาะ 3 เกาะ - ไม่มีชื่อ	ไม่มีประชากรถาวร	
เมืองเมาะละหม่ง		
เมาะละหม่ง*	60,000	300,000
ขวัญ มูมู	350	1,750
ดวี จุน	50	250
กอก ฮาลา	40	200
กอก คาเรน	30	150
รวม		533,465

* เป็นเพียงตัวเลขจากประมาณการขั้นต่ำในเขตจังหวัดเมาะละหม่ง โดยอยู่ระหว่าง 300,000 - 450,000 คน

หมายเหตุ การประมาณจำนวนประชากรใช้ตัวเลขจำนวนครัวเรือนต่ำสุดในแต่ละพื้นที่ โดยคำนวณจำนวนครัวเรือนจากค่าเฉลี่ยสมาชิก 5 คนต่อครอบครัว ชื่อที่ทำตัวเอนเป็นชื่อเกาะ

รายละเอียดการสัมภาษณ์เพื่อจัดทำรายงาน

ลำดับที่	อายุ	เพศ	สัญชาติ	อาชีพ	เมือง
1.	52	ชาย	มอญ	ชาวนา	ของซอน
2.	45	ชาย	พม่า	ทำสวนผัก	ปอง
3.	31	หญิง	มอญ	ทำสวนผัก	ปอง
4.	40	ชาย	มอญ	ประมง	ของซอน
5.	35	ชาย	พม่า	ประมง	ของซอน
6.	50	ชาย	มอญ	ปศุสัตว์	ของซอน
7.	27	หญิง	มอญ	ทำสวนผัก	ปอง
8.	80	ชาย	มอญ	คนชรา	ของซอน
9.	32	ชาย	พม่า	ทำสวนผัก	ของซอน
10.	37	หญิง	มอญ	เกษตรกร	ของซอน
11.	60	ชาย	มอญ	เจ้าหน้าที่การศึกษา	ของซอน
12.	30	ชาย	มอญ	ประมง	ปอง
13.	56	ชาย	มอญ	เกษตรกร	ปอง
14.	35	ชาย	มอญ	ทำสวนผัก	ผาอ่าง
15.	70	ชาย	มอญ	คนชรา	ผาอ่าง
16.	40	ชาย	พม่า	ประมง	ผาอ่าง
17.	45	หญิง	มอญ	ทำสวนผัก	ผาอ่าง
18.	37	ชาย	พม่า	ทำสวนผัก	เมาะละเหม่ง
19.	50	ชาย	มอญ	เกษตรกร	ของซอน
20.	32	ชาย	พม่า	เกษตรกร	ของซอน
21.	50	ชาย	มอญ	ผู้ค้าสัตว์	ด่านเจดีย์สามองค์
22.	50	ชาย	มอญ	พ่อค้า	เมาะละเหม่ง
23.	38	หญิง	พม่า	ทำสวนผัก	เมาะละเหม่ง
24.	42	ชาย	มอญ	ประมง	ของซอน
25.	33	ชาย	มอญ	ปลูกกล้วย	เมาะละเหม่ง
26.	55	ชาย	มอญ	ปลูกมะพร้าว	เมาะละเหม่ง
27.	34	ชาย	มอญ	ขับเรือ	จายมารอ
28.	35	ชาย	มอญ	เกษตรกร	จายมารอ
29.	60	ชาย	มอญ	ทำสวนผัก	ผาอ่าง
30.	31	หญิง	มอญ	เจ้าหน้าที่อนามัย	ผาอ่าง
31.	25	หญิง	มอญ	ครู	ผาอ่าง
32.	40	ชาย	พม่า	เกษตรกร	จายมารอ
33.	35	ชาย	พม่า	เกษตรกร	ปอง
34.	47	ชาย	มอญ	ทำสวนผัก	ของซอน

จัดพิมพ์ในปี 2550 โดยองค์กรเยาวชนก้าวหน้าชาวมอญ

(Mon Youth Progressive Organization: MYPO)

ติดต่อได้ที่ mypo31@yahoo.com

เกี่ยวกับองค์กรเยาวชนก้าวหน้าชาวมอญ

องค์กรเยาวชนก้าวหน้าชาวมอญเป็นองค์กรเยาวชนซึ่งจัดตั้งขึ้นเมื่อปี 1999 โดยเยาวชน นักศึกษาและนักกิจกรรมระดับชุมชน ที่ทำงานเพื่อความยุติธรรมทางสังคม ความเท่าเทียม สันติภาพและประชาธิปไตยในรัฐมอญ ทางองค์กรมีโครงการสร้างความเข้มแข็งให้กับเยาวชน อนุรักษ์วรรณกรรมและวัฒนธรรมของชาวมอญ และสร้างความเข้มแข็งให้ภาคประชาสังคม ทั้งยังรณรงค์สนับสนุนระบอบประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนในรัฐมอญ และเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสันติไปสู่ประชาธิปไตยในพม่า

องค์กรเยาวชนก้าวหน้าชาวมอญส่งเสริมการสร้างศักยภาพของสมาชิก โดยจัดการอบรมและให้ความรู้ เพื่อให้ทางองค์กรมีความสามารถทัดเทียมกับองค์กรเยาวชนแบบมีอาสาสมัครสำหรับในพม่า ทางองค์กรมุ่งสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายขององค์กรภาคประชาสังคม และเป็นสมาชิกของสภาเยาวชนนักเรียนแห่งพม่า (SYCB) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่สนับสนุนความสามัคคีของคนจากต่างเชื้อชาติเพื่อให้สามารถสร้างอนาคตที่สันติในพม่าได้ ทางองค์กรยังทำงานร่วมมือกับกลุ่มเยาวชนชาติพันธุ์และพลังประชาธิปไตย ที่มุ่งสร้างสังคมประชาธิปไตย และเป็นสังคมที่ตั้งอยู่บนฐานความยุติธรรมและความเท่าเทียม

สำหรับรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับโครงการเยือนสาละวิน และสิ่งที่คุณสามารถช่วยเหลือได้
โปรดดูเว็บไซต์ www.salaweenwatch.org

